

AKCIONI PLAN

ZA SPROVOĐENJE SOFIJSKE DEKLARACIJE O
ZELENOJ AGENDI ZA ZAPADNI BALKAN
2021.-2030.

SADRŽAJ

UVOD	3	MAPA PUTA O ODRŽIVOJ POLJOPRIVREDI	24
ORGANIZACIJA/STRUKTURA AKCIONOG PLANA	4	Prvi dio: Postojeći izazovi na Zapadnom Balkanu	24
PRVI DIO – AKCIONI PLAN ZA SPROVOĐENJE SOFIJSKE DEKLARACIJE	5	Drugi dio: Dalji koraci	24
DEKARBONIZACIJA	5	MAPA PUTA ZA ZAŠTITU PRIRODE I BIODIVERZITET	27
CIRKULARNA EKONOMIJA	8	Prvi dio: Postojeći izazovi na Zapadnom Balkanu	27
ELIMINISANJE ZAGAĐENJA	9	Drugi dio: Dalji koraci	28
ODRŽIVA POLJOPRIVREDA	10	TREĆI DIO – UPRAVLJANJE, PRAĆENJE REALIZACIJE, IZVJEŠTAVANJE	30
ZAŠTITA PRIRODE I BIODIVERZITETA	11	I DRUGI MEHANIZMI PODRŠKE SPROVOĐENJU SOFIJSKE DEKLARACIJE	30
DRUGI DIO – MAPE PUTA	12	UPRAVLJANJE	30
MAPA PUTA ZA BORBU PROTIV KLIMATSKIH PROMJENA	12	PARTICIPACIJA CIVILNOG DRUŠTVA	33
Prvi dio: Postojeći izazovi na Zapadnom Balkanu	12	PARTICIPACIJA LOKALNIH SAMOUPRAVA	34
Drugi dio: Dalji koraci	13	PLATFORMA ZA KOORDINACIJU DONATORA I FINANSIRANJE ZELENE AGENDE	35
MAPA PUTA ZA ENERGETIKU	14	PARTICIPACIJA POSLOVNE ZAJEDNICE, MLADIH, I RANJIVIH GRUPA, UKLJUČUJUĆI ROME	36
Prvi dio: Postojeći izazovi na Zapadnom Balkanu	14	SISTEM ZA PRAĆENJE SPROVOĐENJA	37
Drugi dio: Dalji koraci	15	INDIKATORI	38
MAPA PUTA ZA ODRŽIVI SAOBRAĆAJ	16	IZVJEŠTAVANJE	41
Prvi dio: Postojeći izazovi na Zapadnom Balkanu	16	KOMUNIKACIJA, PODIZANJE SVIJEŠTI I PARTICIPACIJA GRAĐANA	41
Drugi dio: Dalji koraci	16	SKRAĆENICE	43
MAPA PUTA ZA CIRKULARNU EKONOMIJU	18		
Prvi dio: Postojeći izazovi na Zapadnom Balkanu	18		
Drugi dio: Dalji koraci	18		
MAPA PUTA ZA ELIMINISANJE ZAGAĐENJA	20		
Prvi dio: Postojeći izazovi na Zapadnom Balkanu	20		
Drugi dio: Dalji koraci	21		

UVOD

Ovaj Akcioni plan jedan je od dokumenata proizašlih iz Sofijske deklaracije o Zelenoj agendi za Zapadni Balkan (GAWB) i služi da usmjerava njeno sprovođenje. Plan predstavlja otjelovljenje paradigme "sa riječi na djela" budući da definiše konkretne mjere, organizacije za podršku sprovođenju, kao i okvirne rokove za svaku mjeru. Akcionim planom uspostavlja se okvir za koordinaciju i podršku pravilnom sprovođenju i praćenju realizacije. Samit u Sofiji predstavljao je prekretnicu za region Zapadnog Balkana koja treba da podstakne promjenu razvojne paradigme i podrži region da započne značajnu transformaciju, ali i da adekvatno i pravovremeno odgovori na sve veće izazove životne sredine i klimatskih promjena tako što će pitanja održivog razvoja, efikasnosti u korišćenju resursa, zaštite prirode i borbe protiv klimatskih promjena definisati kao ključna u svim privrednim aktivnostima i izazove pretvoriti u prilike.

Pripreman kroz sveobuhvatne konsultacije u koordinaciji Savjeta za regionalnu saradnju (RCC), u izradi Akcionog plana (AP) primijenjen je pristup odozdo prema gore, uz uključivanje nadležnih organa ekonomija Zapadnog Balkana (ZB), regionalnih organizacija u oblasti javnih politika obuhvaćenih Zelenom agendom, međunarodnih finansijskih institucija (MFI), organizacija civilnog društva (OCD), i drugih partnera. Evropska komisija (EK), odnosno Generalni direktorat za susjedstvo i pregovore o proširenju (DG NEAR), takođe su imali ključnu ulogu u koordinaciji i pribavljanju stručnih mišljenja iz svih oblasti tokom konsultacija sa nadležnim generalnim direktoratima (DG). Participativni pristup omogućio je da ovom procesu svoj doprinos daju razne zainteresovane strane, čime je ispoštovan princip regionalne odgovornosti. Time je proces dobio na kvalitetu budući da su uzete u obzir različite perspektive i iskorišćena raznovrsna znanja i iskustva.

Akcioni plan obuhvata period od 2021. do 2030. godine, ali će se povremeno revidirati u skladu sa potrebama i novonastalim prioritetima, ne umanjujući pri tom njegovu ambicioznost. Svako eventualno produženje okvirnih rokova moraće se obrazložiti.

Budući da je Akcioni plan predviđen za period od deset godina, biće moguće usklađivanje sa ciljevima najznačajnijih međunarodnih i evropskih politika kao što su: Ciljevi održivog razvoja (SDG) Ujedinjenih nacija (UN), Evropski okvir energetske i klimatske politike do 2030, Strategija EU o biodiverzitetu do 2030, Strategija od polja do stola, Akcioni planovi cirkularne ekonomije i nultog zagađenja. Predviđene su dvije revizije Akcionog plana: do kraja 2024, odnosno 2027, uz isti konsultativni proces sa nadležnim organima Zapadnog Balkana i partnerskih regionalnih organizacija kako bi se analizirao napredak u ostvarivanju ciljeva iz Akcionog plana.

Akcioni plan utvrđuje okvir za koordinaciju i praćenje realizacije, dok je glavna odgovornost za sprovođenje na organima Zapadnog Balkana na osnovu međusektorske i međuinstitucionalne saradnje. Akcioni plan uzima u obzir glavne političke procese, međunarodne okvire i sporazume, najnovije promjene u različitim politikama i naročito zakonodavna i druga akta usvojena na nivou EU. Između ostalog, uključuje Evropski zeleni dogovor (EGD) (Klimatski okvir EU, Strategiju EU o biodiverzitetu, EU strategiju od polja do stola, Paket Spretni za 55%, Akcioni plan za nulto zagađenje, itd), energetske i klimatske ciljeve/ambicije Zapadnog Balkana do 2030, usklađene sa srednjeročnim klimatskim ciljevima EU za smanjenje emisije gasova staklene bašte (GHG) za najmanje 55%, ali i mnoge druge.

ORGANIZACIJA/STRUKTURA AKCIONOG PLANA

Akcionni plan strukturiran je tako da predstavi sedam komponenti Sofijske deklaracije (Borba protiv klimatskih promjena, Energetika, Saobraćaj, Cirkularna ekonomija, Zagađenje, Održiva poljoprivreda i Zaštita prirode i biodiverziteta), svrstanih u pet stubova. U Akcionom planu se daje pregled mjera za ispunjavanje 58 obaveza (ciljeva) iz Sofijske deklaracije, kao i glavnih regionalnih koordinatora i drugih relevantnih organizacija koje doprinose ispunjavanju određenog cilja. U konsultacijama sa regionalnim koordinatorima i nadležnim organima Zapadnog Balkana definisan je okvirni rok za sprovođenje svake pojedine mjere.

U prvom dijelu Akcionog plana predstavljene su mjere i rokovi za završetak određene aktivnosti i imenuje tijelo zaduženo za podršku i koordinaciju, dok se u drugom uz pomoć mapa puta detaljnije opisuje način ostvarivanja svake komponente. Mape puta opisuju predviđene regionalne aktivnosti i mjere, srednjeročne ciljeve, zacrtane rezultate i ostale elemente neophodne za napredovanje regiona u ostvarivanju obaveza koje proizilaze iz Sofijske deklaracije. Sedam mapa puta izradili su Savjet za regionalnu saradnju i regionalni koordinatori u bliskoj komunikaciji sa nadležnim organima Zapadnog Balkana, Evropskom komisijom i drugim relevantnim partnerima. Proces se odvijao kroz niz konsultacija i redovnih sastanaka Regionalne radne grupe za životnu sredinu (RWG Env) u proširenom sastavu kako bi se uključila ostala ministarstva nadležna za sprovođenje Zelene agende. Regionalne mape puta trasiraju ključne korake ka ekološkoj i socijalnoj održivosti i pomoći će u ostvarivanju obaveza iz Pariskog klimatskog sporazuma kroz doprinos različitih ekonomskih sektora. Za realizaciju ovih razvojnih pravaca neophodni su pravilno definisani prioriteti i redosljed mjera, ali i koordinisani naponi svih relevantnih činilaca, kao i snažna međusektorska saradnja na nivou ekonomija i regiona.

Za nesmetano sprovođenje Akcionog plana neophodno je odgovarajuće stručno znanje u svim oblastima održivog razvoja, zaštite životne sredine i klimatskih

promjena, tehnička podrška, sposobnost odlučivanja, čvrsta upravljačka struktura, kao i sveobuhvatan i koristan mehanizam za praćenje realizacije koji će pružiti mogućnost da se dobije dinamičan i jasan pregled napretka, prepoznaju potrebe i intervenišu korektivnim mjerama ili intenziviranjem aktivnosti. Stoga treći dio ovog Akcionog plana sadrži pregled mehanizama za upravljanje, praćenje realizacije i izvještavanje, kao i drugih struktura koje treba uspostaviti i mobilisati kako bi se olakšalo sprovođenje, osiguralo učešće različitih zainteresovanih strana i vertikalna koordinacija, kao i podržale neophodne aktivnosti razmjene znanja i podizanja svijesti na različitim nivoima, između ostalog i na nivou lokalnih samouprava. Sprovođenje Sofijske deklaracije podrazumijeva ogromno finansijsko opterećenje i uspjeh će u velikoj mjeri zavisiti od toga da li je obezbijeđena dovoljna finansijska podrška, ali i tehnička pomoć i razmjena znanja. Upravo zato se u trećem dijelu govori o finansiranju Akcionog plana i podršci u koordinaciji raspoloživih izvora finansiranja.

Tokom izrade Akcionog plana vodilo se računa o stvarnom stanju u regionu i izvjesnom zaostajanju u sprovođenju odgovarajućih politika EU i procesu usklađivanja. Akcionim planom se nastoje preokrenuti negativne prakse koje urušavaju stanje životne sredine u regionu, ali i preobraziti svi ekonomski sektori u skladu sa principima zelene tranzicije. Zahvaljujući tome, ovaj dokument će pomoći da se region razvija na način koji će odgovoriti potrebama sadašnjih i budućih generacija i istovremeno stvarati nove ekonomske prilike i osigurati ubrzani razvoj bez narušavanja životne sredine.

PRVI DIO – AKCIONI PLAN ZA SPROVOĐENJE SOFIJSKE DEKLARACIJE

U ovom dijelu Akcionog plana definiše se okvirni vremenski okvir za svaku pojedinu aktivnost, pet stubova koji prate strukturu Zelene agende za Zapadni Balkan: 1) Dekarbonizacija, obavezu iz Sofijske deklaracije i imenuju glavni regionalni koordinatori, organizacije za podršku (ukoliko su predviđene) i relevantne strukture. Izrađen je plan sa rokovima za svih pet stubova koji prate strukturu Zelene agende za Zapadni Balkan: 1) Dekarbonizacija, 2) Cirkularna ekonomija, 3) Eliminisanje zagađenja, 4) Održiva poljoprivreda i 5) Zaštita prirode i biodiverziteta.

DEKARBONIZACIJA

Aktivnosti	Glavni regionalni koordinator(i)	Okvirni rok	Komentar
1. Usklađivanje za Zakonom o klimi EU, sa vizijom ostvarenja klimatske neutralnosti do 2050. godine	RCC, (+ EnCS TBC)	2025.	Kontinuirano napredovanje do 2030.
2. Utvrđivanje dalekosežnih energetske i klimatske ciljeva do 2030. godine	EnCS, EK	2022. (u toku).	Na osnovu studije EK, NDC, LCDS i NECP; Dodatne koristi za smanjenje zagađenja vazduha
3. Izrada i primjena Integrisanih energetske i klimatske planova	EnCS	2022. (u toku).	Na osnovu studije EK; Sprovedenje do 2030.
4. Priprema i sprovođenje strategija adaptacija na klimatske promjene	RCC	2028. (u toku).	Na osnovu procesa NAP
5. Usklađivanje sa sistemom trgovine emisijama gasova sa efektom staklene bašte EU i/ili uvođenje drugih instrumenata za naplatu ugljenika	EnCS (biće potvrđeno)	2024. (u toku).	Na osnovu odluke o uvođenju prakse utvrđivanja cijena ugljenika-diskusija o ovoj politici u toku
6. Povećanje mogućnosti za uspostavljanje prirodnih rješenja za ublažavanje klimatske promjene i adaptaciju na njih	RCC, IUCN	2025.	Kontinuirano napredovanje do 2030; Veza sa aktivnošću 54
7. Obezbeđivanje učešća ekonomija ZB u Evropskom klimatskom paktu ili razmatranje mogućnosti uspostavljanja sličnog mehanizma u regionu	RCC	2022.	Kontinuirano napredovanje do 2030.
8. Preispitivanje i revizija, ukoliko je neophodno, svih relevantnih propisa kako bi se podržala postepena dekarbonizacija energetske sektora	EnCS, RCC	2023. (u toku)	Kontinuirano napredovanje do 2030.
9. Priprema ocjene socioekonomskog uticaja dekarbonizacije na nivou pojedinačnih ekonomija i regionalnom nivou	RCC	2022.	
10. Prioritizovanje energetske efikasnosti i njeno unapređenje u svim sektorima	EnCS, TCPS, RCC	U toku.	Kontinuirano napredovanje do 2030.

Aktivnosti	Glavni regionalni koordinator(i)	Okvirni rok	Komentar
11. Transponovanje i puno sprovođenje Direktive o energetske karakteristika zgrada	EnCS	2023.	Kontinuirano napredovanje do 2030.
12. Podrška programima obnove privatnih i javnih zgrada i obezbjeđivanje adekvatnog finansiranja	EnCS	U toku.	U toku je razvijanje koncepta od strane EK; Kontinuirano napredovanje do 2030.
13. Uvećanje udjela obnovljivih izvora energije i stvaranje neophodnih investicionih uslova	EnCS	U toku	Ažuriranje pravne tekovine u toku; Napomena: svako sagorijevanje biomase mora se sprovesti imajući na umu uticaj na zagađenje vazduha; Kontinuirano napredovanje do 2030.
14. Umanjenje i postepeno eliminisanje subvencija za uglj, uz strogo poštovanje pravila o državnoj pomoći	EnCS	U toku	Biće naznačeno u; Dodatne koristi od čistog vazduha.
15. Obezbeđivanje učešća u Inicijativi za podršku regionima uglja u tranziciji za Zapadni Balkan	EnCS	U toku	Dodatne koristi od čistog vazduha zahvaljujući smanjenom sagorijevanju uglja
16. Razvoj programa za rješavanje problema energetske siromaštva i finansiranje programa za obnovu životnog prostora i obezbjeđivanje osnovnih životnih standarda	EnCS	U toku 2024.	Kontinuirano napredovanje do 2030.
17. Podrška razvoju pametne saobraćajne infrastrukture, promovisanje daljeg unapređenja inovativnih tehnologija (kao što su saobraćaj bez upotrebe papira, vještačka inteligencija, multimodalno izdavanje putničkih karata, mobilnost kao servis, zahtjevi za prelazak granice, 5G koridori, itd.)	TCPS, EnCS	U toku.	Važno za integrisano planiranje infrastrukture za naplatu u energetici i saobraćaju; Kontinuirano napredovanje do 2030.
18. Sprovođenje Regionalnog akcionog plana za reformu željeznice	TCPS	2023.	Ne uključuje unapređenje infrastrukture
19. Definisanje koridora za željeznički prevoz tereta i unutrašnje plovne puteve	TCPS	2027.	Mrežu koridora za željeznički prevoz tereta revidira EK
20. Definisanje sveobuhvatne strategije za prelaz sa drumskog na ekološki prihvatljivije modalitete saobraćaja	TCPS	2021.	Strategiju održive i pametne mobilnosti za ZB izradio je TCPS i predstavio je na Ministarskom savjetu TC
21. Identifikovanje tehničkih standarda EU i obezbjeđivanje njihovog sprovođenja i digitalizacije svih vidova saobraćaja	TCPS	2030.	Kontinuirano napredovanje do 2030.
22. Sprovođenje Regionalnog akcionog plana za unapređenje saobraćaja	TCPS	2023.	
23. Sprovođenje Regionalnog akcionog plana za bezbjednost na putevima	TCPS	2022.	
24. Sprovođenje Akcionog plana za saobraćaj na putevima	TCPS	2024.	

Aktivnosti	Glavni regionalni koordinator(i)	Okvirni rok	Komentar
25. Razvoj i primjena planova otpornosti na klimatske promjene za saobraćajne mreže ekonomija Zapadnog Balkana	TCPS, RCC	2022.	Veza sa borbom protiv klimatskih promjena
26. Promovisanje pripreme i sprovođenja Planova održive urbane mobilnosti za urbane oblasti Zapadnog Balkana	TCPS, RCC (preko samita LSG)	2025.	Koristi od čistog vazduha; Snažna promocija do 2025, Sprovođenje nakon toga
27. Definisane rješenja za održivu mobilnost na regionalnom nivou, uključujući planove za uvođenje alternativnih goriva	TCPS (infrastruktura za alternativna goriva), EnCS (ponuda alternativnih goriva), RCC	2024.	Koristi od čistog vazduha
27a. Definisane plana za uvođenje i izgradnju stanica za dopunu za električna vozila	TCPS	2022.	
28. Jačanje regionalne saradnje u oblasti razvoja infrastrukture za alternativna goriva	TCPS, RCC	2023.	Koristi od čistog vazduha

CIRKULARNA EKONOMIJA

Aktivnosti	Glavni regionalni koordinator(i)	Okvirni rok	Komentar
29. Poboljšanje održivosti primarne proizvodnje sirovina	RCC	2030.	Kontinuirano napredovanje do 2030.
30. Primjena pristupa industrijskog ekosistema kako bi se ostvario ekološki održiv, uravnotežen ekonomski oporavak	RCC	2025.	Putem uključivanja ciljeva nove Industrijske strategije za Evropu
31. Razvoj strategija cirkularne ekonomije imajući u vidu čitav životni ciklus proizvoda	RCC	2023.	Strategije za sve ekonomije pripremiti do kraja 2023; Ekonomije ZB rade na/izradile su Mapu puta za cirkularnu ekonomiju
32. Dalje napredovanje u izgradnji i održavanju infrastrukture za upravljanje otpadom za gradove i regione	RCC	2025.	O ostvarenom napretku izvještavati do 2025; Kontinuirano napredovanje do 2030.
33. Planiranje i sprovođenje inicijativa usmjerenih na potrošače kako bi se jačala svijest građana o otpadu, odvojenom prikupljanju i održivoj potrošnji	RCC	2022.	Regionalnu kampanju pokreće RCC
34. Zaključivanje i sprovođenje regionalnog sporazuma o sprečavanju zagađenja plastičnim otpadom, uključujući, posebno, rješavanje prioritnog pitanja zagađenja mora	EPPA, RCC	2022.	EPPA može početi sa izradom regionalnog sporazuma o morskom otpadu, ali zbog ograničenog vremenskog okvira projekta (do sept. 2022), vjerovatno neće biti moguće vidjeti finalizaciju; Veza sa aktivnostima 43 i 52
35. Dalje sprovođenje Strategija pametne specijalizacije, koje predstavljaju lokacijske planove transformacije za održivost, utemeljene na inovacijama	RCC	2024.	Veza sa inicijativom za Zajedničko regionalno tržište (CRM)

ELIMINISANJE ZAGAĐENJA

Aktivnosti	Glavni regionalni koordinator(i)	Okvirni rok	Komentar
36. Okončanje procesa ratifikacije Konvencije o prekograničnom zagađenju vazduha na velikim udaljenostima i njenih protokola	RCC	2025.	Ekonomije ZB usvojile su planove za smanjenje emisija u okviru; Uspostaviti obaveze smanjenja emisija
36a. Podrška modeliranju za definisanje obaveza smanjenja emisija u svim ekonomijama za pet glavnih zagađujućih materija obuhvaćenih Direktivom o nacionalnim gornjim graničnim vrijednostima emisija (NEC) i protokolom iz Geteborga shodno Konvenciji o prekograničnom zagađenju vazduha na velikim udaljenostima	RCC	2025.	Mogućnost uključivanja tima za modeliranje iz JRC
37. Izrada i sprovođenje strategija za kvalitet vazduha	RCC, EnCS	2030.	Neke ekonomije ZB izradile su strategiju u okviru svojih strategija za zaštitu životne sredine; Sprovođenje i nakon 2030.
37a. Intenziviranje primjene najboljih dostupnih tehnika u skladu sa Direktivom o industrijskim emisijama	RCC, EnCS	2030.	
38. Uspostavljanje adekvatnog sistema praćenja kvaliteta vazduha, između ostalog i akreditacijom mreža za praćenje kvaliteta vazduha	RCC, EnCS	2025.	Razviti regionalni sistem za osiguranje kvaliteta
39. Sprovođenje odgovarajućih pravnih tekovina EU koje se odnose na vodu (Okvirna direktiva EU o vodama, Direktiva o tretmanu urbanih otpadnih voda i Direktiva o nitratima)	RCC	2027.**	U skladu sa krajnjim rokom za WFD
40. Modernizovanje infrastrukture za monitoring voda i postizanje dobrog statusa svih vodnih tijela	RCC	2030.**	Kontinuirano napredovanje do 2030.
41. Izgradnja neophodne infrastrukture za tretman otpadnih voda	RCC	2030.**	Kontinuirano napredovanje do 2030.
42. Integrisanje zaštite tla u druge oblasti javne politike i uspostavljanje regionalnog partnerstva za zaštitu tla kako bi se pospešila razmjena znanja i identifikovali primjeri dobre prakse u zaštiti tla od zagađenja i propadanja	RCC, SWG RRD	2024.	U skladu sa rokovima iz Akcionog plana EU o nultom zagađenju
43. Priprema i potpisivanje regionalnih sporazuma o prekograničnom zagađenju vode i vazduha	RCC	2023.	Veza sa aktivnostima 34 i 52

** Vremenski okvir za sprovođenje Aktivnosti 39, 40 i 41 mogao bi se za ekonomije Zapadnog Balkana dalje utvrđivati u okviru pregovora ili procesa proširenja.

ODRŽIVA POLJOPRIVREDA

Aktivnosti	Glavni regionalni koordinator(i)	Okvirni rok	Komentar
44. Usklađivanje sektora proizvodnje hrane i primarne proizvodnje sa standardima EU o bezbjednosti hrane, zdravlju i dobrobiti biljaka i životinja i životnoj sredini i rješavanje pitanja upravljanja otpadnim vodama, đubrivom i otpadom	SWG RRD	2026.	Kontinuirano napredovanje do 2030.
45. Jačanje službenih sanitarnih kontrola duž čitavog lanca ishrane i unapređenje sistema utvrđivanja porijekla i označavanja prehrambenih proizvoda	SWG RRD	2027.	Kontinuirano napredovanje do 2030.
46. Promovisanje ekološkog i organskog uzgoja (bez zagađenja) i redukovanja upotrebe sintetičkih hemijskih proizvoda u proizvodnji hrane	SWG RRD	2026.	Kontinuirano napredovanje do 2030.
47. Saradnja sa naučnim, obrazovnim, poslovnim i poljoprivrednim subjektima kako bi se olakšao prelaz na inovativne i ekološke tehnologije i poljoprivredne metode	SWG RRD	2026.	Kontinuirano napredovanje do 2030.
48. Osmišljavanje aktivnosti kojima bi se smanjila količina otpada u ruralnim i obalskim područjima	SWG RRD	2030.	Za upravljanje otpadom neophodna su velika finansijska sredstva kako bi se izvršila/sprovela ciljana mjera
49. Povećanje napora usmjerenih na održivi razvoj ruralnih oblasti realizacijom programa LEADER	SWG RRD	2026.	Kontinuirano napredovanje do 2030.
50. Podrška investicijama u proizvodnju i tehnologije obnovljive energije, kao i u smanjenje emisije gasova staklene bašte i mjere adaptacije na klimatske promjene u poljoprivredi	SWG RRD, EnCS	2027.	Kontinuirano napredovanje do 2030.

ZAŠTITA PRIRODE I BIODIVERZITETA

Aktivnosti	Glavni regionalni koordinator(i)	Okvirni rok	Komentar
51. Razvijanje i sprovođenje Strateškog plana za zaštitu biodiverziteta Zapadnog Balkana do 2030.	IUCN, RCC	2021-2030.	Sprovođenje do 2030.
51a. Izrada Izvještaja o biodiverzitetu Zapadnog Balkana	IUCN	2021-2022.	Konsultacije sa organima ZB, OCD i međunarodnim organizacijama
51b. Razvijanje Strateškog plana za biodiverzitet Zapadnog Balkana	IUCN	2022-2024.	Konsultacije sa organima ZB, OCD i međunarodnim organizacijama
52. Priprema planova za zaštitu i obnavljanje prirode, uključujući i za morska područja	IUCN, RCC, EPPA	2022-2024.	Široke konsultacije sa ZB i međunarodnim organizacijama; Veza sa aktivnostima 34 i 43
53. Razvijanje i primjena Plana za obnovu šumskih pejzaža Zapadnog Balkana	IUCN, RCC	2021-2030.	Sprovođenje do 2030.
53a. Izrada Izvještaja o ocjeni mogućnosti obnove	IUCN	2021-2022.	Konsultacije sa organima ZB, OCD i međunarodnim organizacijama
53b. Priprema Plana za obnovu šumskih pejzaža (uključujući finansijski plan)	IUCN	2022-2024.	Konsultacije sa organima ZB, OCD i međunarodnim organizacijama
54. Analiza prednosti prirodnih rješenja za biodiverzitet i mogućnosti da se ona integrišu u klimatske i druge planove	IUCN, RCC	2021-2023.	Veza sa aktivnošću 6
54a. Izvještavanje o vezama između klimatskih promjena i biodiverziteta	IUCN	2021-2022.	Uključivanje drugih sporazuma vezanim za biodiverzitet; Kontinuirano napredovanje do 2030.
55. Jačanje mehanizama za regionalnu saradnju i strateško planiranje u svrhe očuvanja biodiverziteta i sprovođenja obaveza u skladu sa Konvencijom o biološkom diverzitetu	IUCN, RCC	2021-2030.	Uključivanje drugih sporazuma vezanim za biodiverzitet; Kontinuirano napredovanje do 2030.
56. Veće angažovanje u okviru Konvencija UN iz Rija (i sinergije između tri konvencije), kao i ulaganje zajedničkih napora u pripremu regionalne pozicije o globalnom programu o biodiverzitetu nakon 2020.	IUCN, RCC	2021-2022.	Kontinuirano napredovanje do 2030.
57. Uspostavljanje Centra za informisanje o biodiverzitetu Zapadnog Balkana kako bi se poboljšala razmjena znanja i dostupnost informacija	IUCN, RCC	2021-2024.	Parametre i indikatore treba uskladiti sa onima koje su definisali EU i CBD; Kontinuirano napredovanje do 2030.
57a. Okvir za praćenje i evaluaciju biodiverziteta	IUCN, RCC	2021-2024.	
58. Razvijanje zelenih infrastruktura i povezanosti ekosistema	RCC, EPPA, IUCN	2022-2023.	Kontinuirano napredovanje do 2030.

DRUGI DIO – MAPE PUTA

Sedam mapa puta predstavljenih u ovom odjeljku definišu strateški pravac za Zapadni Balkan i smjernice o pokretanju i vođenju procesa ispunjavanja obaveza iz Sofijske deklaracije tokom prvih deset godina sprovođenja i uspostavljaju solidnu osnovu za ostvarivanje klimatske neutralnosti do 2050. godine. Mape puta pripremljene su uzimajući u obzir najnovije aktivnosti u okviru Evropskog zelenog dogovora, ali i situaciju u određenim oblastima javnih politika u ekonomijama Zapadnog Balkana. Mape puta predstavljaju operacionalizaciju ključnih mjera koje su lideri Zapadnog Balkana dogovorili u Sofiji i pružaju bliža uputstva o tome šta je potrebno preduzeti u smislu primjene dodatnih mjera, sprovođenja polaznih studija, prikupljanja podataka, izrade strateških vizija i dokumenata, uspostavljanja neophodnih struktura, formulisanja srednjeročnih ciljeva, jačanja saradnje, itd. U narednih sedam odjeljaka definišu se prioriteti i neophodni koraci kojima će se olakšati proces inkorporiranja ciljeva Evropskog zelenog dogovora u javne politike i pravni okvir ekonomija regiona kako bi se aktivnosti intenzivirale i iskoristio puni potencijal predviđene zelene tranzicije u prvim godinama sprovođenja.

Mapa puta za borbu protiv klimatskih promjena

Prvi dio: Postojeći izazovi na Zapadnom Balkanu

Sve je više aktera širom svijeta koji se obavezuju i najavljuju ostvarivanje nulte emisije gasova staklene bašte u naredne tri decenije. Usvajanjem Evropskog zelenog dogovora, EU se opredijelila da bude globalni lider i pokretač tranzicije ka nultim emisijama koji pomaže i podstiče druge da slijede isti put. Zapadni Balkan se pridružio ovoj inicijativi potpisivanjem Sofijske deklaracije o Zelenoj agendi za Zapadni Balkan.

Ova obaveza naglašava potrebu za definisanjem jasnih smjernica kojima će se ispitati koje su to promjene neophodne u različitim ekonomskim sektorima za postizanje ovog ambicioznog cilja do 2050. godine. Apsolutni prioritet regiona Zapadnog Balkana je da bez odlaganja prilagodi svoju klimatsku politiku, formuliše ciljeve u oblasti klime (i energije) u skladu sa ambicioznijim planovima EU za tranziciju do 2030, transponuje paket Spretni za 55% i Zakon o klimi EU, uskladi se sa Strategijom EU o adaptaciji na klimatske promjene, intenzivnije razvija prirodne i vještačke ponore ugljenika i obezbijedi brzu zelenu transformaciju svih ekonomskih sektora, prvenstveno onih sa visokom emisijom ugljenika.

Ugalj je okosnica ekonomskog razvoja društava širom svijeta još od početka industrijske ere. Ni region Zapadnog Balkana nije izuzetak u tom pogledu tako da se ogromni udio (70%) ukupne električne energije proizvodi u termoelektranama na uglj. Naučni dokazi, klimatske promjene kojima svi svjedočimo, kao i negativni kratkoročni i dugoročni uticaj zagađujućih materija u vazduhu na zdravlje govore u prilog tome da ovaj ekonomski model nije održiv na duže staze i da takva negativna praksa treba da se zaustavi. Sagorijevanje uglja uzrok je oko 4000 prijevremenih smrti godišnje na Zapadnom Balkanu, dok se troškovi koji se direktno mogu pripisati sagorijevanju uglja, a tiču se zdravlja i izgubljene produktivnosti, procjenjuju na oko 11 milijardi eura na godišnjem nivou², što uključuje štetu nastalu u susjednim državama članicama EU. Međutim, napuštanje tehnologija na koje se ekonomije Zapadnog Balkana oslanjaju u značajnoj mjeri i prelazak sa uglja na obnovljive izvore energije nosi sobom ozbiljne društveno-ekonomske izazove koje region Zapadnog Balkana mora riješiti kako bi spriječio neželjene posljedice kao što su nezaposlenost, poremećaj ekonomije, migracija radne snage i drugi mogući neželjeni uticaji. Uprkos njima, jasno je da je ova tranzicija neophodna zarad zdravlja ljudi, životne sredine i klime.

² Izvještaj: Akcija EU o hroničnom zagađenju ugljem na Zapadnom Balkanu predstavlja jedinstvenu priliku za unapređenje zdravlja i produktivnosti, <https://caneurope.org/report-eu-action-on-western-balkans-chronic-coal-pollution-is-a-unique-opportunity-to-improve-health-and-productivity/>

Kako bi se tranzicija i ostvarila, ekonomije Zapadnog Balkana treba da definišu pravno obavezujuće ciljeve sa rokovima i pravcima djelovanja i istovremeno obezbijede regulatorne i finansijske mehanizme i kapacitete za njeno sprovođenje. Strukturirani dijalozi između zainteresovanih strana i ciljnih grupa jedan su od glavnih preduslova za efikasne i uspješne aktivnosti u borbi protiv klimatskih promjena u regionu Zapadnog Balkana.

Drugi dio: Dalji koraci

Svjesne potrebe da se trasira put do karbonske neutralnosti do 2050. godine, ekonomije Zapadnog Balkana treba da razvijaju i usvajaju svoje dugoročne strategije razvoja koje podrazumijevaju niske nivoe emisija gasova staklene bašte u skladu sa odredbama Zakona EU o klimi, Uredbom o upravljanju i drugim elementima okvira politike EU u oblasti klime, kao i da ih usvoje bez odlaganja, najkasnije do 2025. U ovim dugoročnim strategijama akcenat treba da bude na dekarbonizaciji sektora s visokim nivoom emisija ugljenika (sektora energetike i saobraćaja). Takođe, strategije treba da utvrde ciljeve smanjenja emisija za sve ekonomije u odnosu na sve vidove saobraćaja, zgrade i sektore poljoprivrede, industrije i otpada.

Kako bi osmislile plan za društveno prihvatljiv i pravičan proces postepenog napuštanja upotrebe uglja u proizvodnji električne energije, nadležni organi Zapadnog Balkana treba da osnuju Odbor za dekarbonizaciju (DcC) sa zadatkom da do kraja 2024. godine izradi Program djelovanja za postepeno napuštanje upotrebe uglja (APCP). Odbor u svom sastavu treba da ima različite aktere iz oblasti politike, biznisa i zaštite životne sredine, uključujući predstavnike privrednih grana i preduzeća na koje će napuštanje upotrebe uglja uticati, sindikate zaposlenih i ostale zainteresovane strane. Program djelovanja (koji treba uskladiti sa Nacionalnim planom za energetiku i klimu) treba da uključuje više različitih instrumenata i stratešku viziju za postepeno napuštanje upotrebe uglja u proizvodnji električne energije, sa prikazom ključnih faza i rokova, ali i predloge pravnih, ekonomskih, socijalnih i drugih mjera koje treba preduzeti kako bi se spriječile i ublažile eventualne negativne posljedice. Ova dokumenta treba

da sadrže analizu socijalnih, energetskih i ekonomskih aspekata dekarbonizacije i ukažu na mogućnosti za rješavanje suprotstavljenih interesa – energetske sigurnosti, ciljeva vezanih za klimu i socijalne elemente, uključujući prilike za kreiranje novih radnih mjesta, s jedne strane, i sprečavanje rasta cijene električne energije i dodatno pogoršanje problema energetskog siromaštva, s druge.

Tokom izrade Programa djelovanja za postepeno napuštanje upotrebe uglja, odbori za dekarbonizaciju treba da uzmu u obzir i urade procjenu eventualnog uticaja Mehanizma za granično prilagođavanje emisije ugljenika (CBAM) na konkurentnost i ukupnu ekonomsku aktivnost svake pojedine ekonomije Zapadnog Balkana. Odbori za dekarbonizaciju treba da izrade Procjene uticaja Mehanizma za granično prilagođavanje emisije ugljenika do kraja 2023. i predstave ih nadležnim organima Zapadnog Balkana. Pripremljene procjene uticaja trebalo bi da posluže i kao značajan doprinos u procesu usklađivanja sa Sistemom EU za trgovinu emisijama (ETS) ili uvođenje drugih instrumenata za naplatu ugljenika. Biće korisno sredstvo i za utvrđivanje strateškog pravca razvoja ili finalizovanja Nacionalnih planova za energetiku i klimu (NECP).

Revizija relevantnog zakonodavstva o klimi trebalo bi da na Zapadnom Balkanu bude jedan od prioriteta tokom narednih godina kako bi se podržala postepena dekarbonizacija i postigla ravnoteža između ciljeva, mehanizama naplate, standarda i mjera podrške, kao i puna usklađenost sa Zakonom EU o klimi, najkasnije do kraja 2023.

Do 2026. godine treba izraditi Regionalnu strategiju adaptacije na klimatske promjene za Zapadni Balkan (RAS) kako bi se naglasile zajedničke potrebe, definisale zajedničke aktivnosti sa ciljem povećanja otpornosti regiona na klimatske promjene i identifikovali mogući izvori finansiranja. Strategija treba da sadrži predlog jačanja otpornosti na klimatske promjene regiona do 2030, kao i dugoročnu viziju Zapadnog Balkana kao regiona otpornog na klimatske promjene, prilagođenog naizbježnom uticaju klimatskih promjena do 2050. godine. Strategija treba da bude usklađena sa Strategijom adaptacije na klimatske promjene EU, Nacionalnim planovima za adaptaciju na klimatske promjene

i drugim relevantnim dokumentima i ispita mogućnosti za širu primjenu prirodnih rješenja za povećanje otpornosti na klimatske promjene.

Kako bi se ostvarila karbonska neutralnost do 2050. godine, smanjenje emisije gasova staklene bašte treba da bude tijesno povezano sa intenzivnijim eliminisanjem ugljenika. U tom smislu, usaglašavanje sa revidiranom Uredbom o uključivanju emisija gasova staklene bašte i isključivanje iz korišćenja zemljišta, promjena u korišćenju zemljišta i šumarstvu (LULUCF) i njenim sprovođenjem treba da budu jedan od prioriteta regiona u narednoj deceniji. Unapređenje inventara gasova staklene bašte, izrada Računskih planova za šumarstvo (sa predloženim referentnim nivoom šuma, u skladu sa Uredbom LULUCF), dodavanje novih kategorija proizvoda za skladištenje ugljenika, uključujući i drvene proizvode, trebalo bi da budu među prvim mjerama u ostvarenju ovog cilja. Pored navedenih mjera i kapaciteta sektora LULUCF za sekvestraciju ugljenika iz atmosfere, hitno je potrebna i primjena integrisanog pristupa borbi protiv klimatskih promjena i veći doprinos iz sektora zemljišta, uključujući unapređenje planova i praksi korišćenja zemljišta. Takođe, mogao bi se razmotriti i koncept proizvodnje ugljenika kako bi se unaprijedila sekvestracija ugljenika iz zemljišta kao jednog novog modela zelenog biznisa. Ekonomije Zapadnog Balkana stoga bi trebalo da stvore adekvatan okvir za povećanje sekvestracije ugljenika i izradu odgovarajućih protokola, sredstava i mehanizama za praćenje realizacije, izvještavanje i verifikaciju sekvestracije ugljenika. Prilikom prve revizije ovog Akcionog plana (predviđene za 2024), trebalo bi formulisati odgovarajući indikator kojim bi se dopunio sistem za praćenje realizacije, kao i metodologiju za prikupljanje podataka i izračunavanje u skladu sa smjernicama i zahtjevima Međuvladinog panela o klimatskim promjenama (IPCC) i Okvirne konvencije UN o klimatskim promjenama (UNFCCC).

Inicijativu Evropski klimatski pakt treba promovisati kroz angažovanje, koordinaciju i obuku ambasadora klimatskog pakta iz regiona kako bi se podržali njihovi napori, podigla svijest u javnosti i motivisalo što više ljudi i organizacija da se pridruže ovoj inicijativi, obavežu se, doprinesu zajedničkim ciljevima i imaju koristi od postignuća u

budućnosti. Pored toga, trebalo bi pokrenuti i Centar za informacije o klimi za Zapadni Balkan, koji bi bio povezan sa bazom Climate-ADAPT i drugim relevantnim bazama podataka u oblasti klime, smanjenja rizika od katastrofa, biodiverziteta i zagađenja, kako bi se osnažila regionalna saradnja i povećala razmjena znanja i primjera najbolje prakse na svim nivoima.

Kako bi se podržala i olakšala planirana kompleksna zelena tranzicija u regionu, treba pripremiti Regionalni program izgradnje kapaciteta kako bi se pomoglo nadležnim organima i organizacijama na svim nivoima (uključujući lokalni i privatni sektor) u izgradnji kapaciteta neophodnih za ublažavanje posljedica, adaptaciju, smanjenje rizika od katastrofa i dekarbonizaciju.

Mapa puta za energetiku

Prvi dio: Postojeći izazovi na Zapadnom Balkanu

Ekonomije Zapadnog Balkana imaju pred sobom dva ključna izazova. Prvi su postojeće dugoročne obaveze koje treba ispuniti, kao što je obaveza uspostavljanja konkurentnih i integrisanih energetske tržišta u skladu sa najnovijih propisima. Drugi, budući da su lakše ostvarivi ciljevi u pogledu politika u ovoj oblasti i ambicija već ostvoreni (ako ne uzmemo u obzir energetske efikasnost), predstavlja činjenica da će sprovođenje reformi biti sve teže, a naročito imajući u vidu regulatorni okvir koji se stalno mijenja. Ekonomije Zapadnog Balkana biće u obavezi ne samo da povećaju dinamiku ispunjavanja postojećih obaveza, već i da se prilagođavaju novim promjenama paradigmi u EU u mnogim oblastima, bilo da se radi o energetici, saobraćaju ili borbi protiv klimatskih promjena, i inkorporiraju najnovije ciljeve u svoje javne politike i pravni okvir kako bi osigurale ostvarivanje karbonske neutralnosti do 2050. godine. Energetski sektor Zapadnog Balkana, koji u značajnoj mjeri počiva na upotrebi fosilnih goriva, zastarjelim tehnologijama i sve starijim postrojenjima, imaće stoga naročito važnu ulogu. Ionako složena i zahtjevna transformacija i integracija

Zapadnog Balkana u energetska tržišta EU biće dodatno opterećena izazovima vezanim za novodefinisane, ambicioznije planove dekarbonizacije i zahtjevima za korjenitom transformacijom ovog sektora, i to sve u vrlo tijesnim rokovima.

Drugi dio: Dalji koraci

Ispunjavanje tekućih obaveza i poštovanje postojećih ambicija i obaveza preuzetih po osnovu Sporazuma o Energetskoj zajednici od prioritarnog su značaja. Bez uspostavljanja solidne osnove, biće nemoguće uključivanje najnovijih ciljeva i pravila iz Evropskog zelenog dogovora. Drugim riječima, ekonomije Zapadnog Balkana treba da nastave sa sprovođenjem preostalih odredbi Trećeg energetske paketa i Paketa čiste energije u sektorima električne energije i gasa, te da, između ostalog, kreiraju funkcionalna tržišta sa platformama za trgovinu i dovoljnim zalihama.

Region Zapadnog Balkana treba da nastavi i sa aktivnostima na povećanju i diverzifikaciji udjela energije iz obnovljivih izvora u ukupnoj potrošnji energije, kao i sa kreiranjem i sprovođenjem ekonomski održivih progama podrške i podsticajima za sopstvenu potrošnju energije iz obnovljivih izvora. Ostvarivanje ciljeva energetske efikasnosti, uključujući i ekstenzivnu obnovu zgrada, takođe treba da se nastavi, ali sistematično i ubrzanim tempom.

Ograničavanje emisija iz velikih postrojenja za loženje i dalje je jedan od najvećih izazova regiona. Stoga bi primjena Uredbe o upravljanju, kao i izrada integrisanih Nacionalnih planova za energetiku i klimu (NECP) trebalo da bude u punom zamajcu. Širenje obuhvata Sporazuma o Energetskoj zajednici kako bi uključio i pitanja u oblasti klime i životne sredine važan je korak ka tranziciji nakon koje će društva u regionu Zapadnog Balkana imati male emisije ugljenika, biti energetska efikasna i dominantno koristiti obnovljive izvore energije.

Postojeće obaveze transformisanja energetske sistema Zapadnog Balkana moraju pratiti novi ambiciozni ciljevi ubrzanja transformacije i ostvarivanja dekarbonizacije

energetskog sektora. Zato je neophodna politička odluka o uvođenju sistema za naplatu ugljenika u kratkom roku i odgovarajući sistem za trgovinu emisijama srednjeročno i dugoročno za svaku ekonomiju Zapadnog Balkana, ukoliko je takvo rješenje relevantno. Pored toga, region treba da precizira datum i isplanira proces postepenog napuštanja proizvodnje energije na bazi lignita (tamo gdje takva proizvodnja postoji). Nacionalni planovi za energetiku i klimu i Odbori za dekarbonizaciju (DcC) mogli bi odigrati važnu ulogu u ovom procesu.

Kako bi omogućio praćenje napretka i na informacijama zasnovano odlučivanje, region Zapadnog Balkana treba da uloži dodatne napore i institucionalizuje inventare emisija i registre emisija gasova staklene bašte i razvije odgovarajuće mehanizme za praćenje realizacije, izvještavanje i verifikaciju. Ne manje važno, postupak izrade Nacionalnih planova za energetiku i klimu u skladu sa izvještajima o Drugom nacionalno utvrđenom doprinosu (NDC2) treba da se nastavi i ubrza.

Ciljevi čije je ispunjavanje predviđeno do 2030. godine, a koji su vezani za emisiju gasova staklene bašte, udio energije iz obnovljivih izvora i unapređenje energetske efikasnosti moraju se uskoro definisati i usvojiti na Ministarskom savjetu Energetske zajednice. Kako bi podržale ispunjavanje ovih ciljeva, ekonomije Zapadnog Balkana treba da, između ostalog, izrade dugoročne strategije za obnovu zgrada kako bi podržale tranziciju na visoko energetska-efikasne i dekarbonizovane zgrade u skladu sa inicijativom Evropske komisije Talas obnove.

Za očekivanu zelenu i klimatsku tranziciju u regionu neophodno je i pravovremeno ažuriranje relevantnih zakonskih okvira transponovanjem novih odredbi koje proizilaze iz Evropskog zelenog dogovora kroz paket Spretni za 55% i ostalih zakonskih i drugih akata, u skladu sa Mapom puta Energetske zajednice za dekarbonizaciju.

Mapa puta za održivi saobraćaj

Prvi dio: Postojeći izazovi na Zapadnom Balkanu

Sektor saobraćaja jedan je od glavnih izvora emisije gasova staklene bašte (i emisija azotnih oksida (Nox)) u regionu i zajedno sa energetskektorom čini dvije trećine ukupnih emisija. Udio saobraćajnog sektora je 1990. godine iznosio 12%, dok je 2018. porastao na 18%. Rast emisija prati rast privrednih aktivnosti, dok doprinos saobraćajnog sektora potiče iz sljedećih pet podsektora: drumski, željeznički, avio, pomorski i saobraćaj unutrašnjim plovnim putevima. U ukupnoj emisiji iz sektora saobraćaja dominantan je udio CO₂ iz drumskog saobraćaja (više od 90%), što je najizraženije u velikim urbanim sredinama koje su uz to pogođene i velikim zagađenjem.

Stalni sekretarijat Transportne zajednice (TCPS) je zajedno sa regionalnim partnerima izradio Strategiju održive i pametne mobilnosti za Zapadni Balkan. Svrha Strategije jeste da: i) prenese sadržaj Strategije održive i pametne mobilnosti Evropske unije, ii) prilagodi ciljeve, ključne tačke i aktivnosti predviđene za EU stvarnosti na Zapadnom Balkanu; i iii) ponudi ovom regionu mapu puta za dekarbonizaciju i digitalizaciju u saobraćajnom sektoru i pruži pomoć regionalnim partnerima u izradi nacionalnih strategija. Strategija postavlja ambiciozne ciljeve u tri ključne oblasti: održivoj, pametnoj i otpornoj mobilnosti, a uključuje i zajedničke regionalne ciljeve, mapu puta i niz aktivnosti koje će svaka ekonomija Zapadnog Balkana biti pozvana da realizuje. Akcenat je na neposrednim kratkoročnim i srednjeročnim aktivnostima za veće ozelenjavanje i digitalizaciju mobilnosti u regionu, sve sa ciljem da saobraćaj bude zeleniji, održiviji i zdraviji za građane Zapadnog Balkana.

Drugi dio: Dalji koraci

Pametna mobilnost podrazumijeva integrisanje digitalnih tehnologija i automatizacije u saobraćajne sisteme sa ciljem ostvarivanja veće efikasnosti i održivosti mobilnosti

putnika i tereta. Ovaj novi koncept saobraćaja predstavlja jednu od tri komponente Strategije održive i pametne mobilnosti za Zapadni Balkan. Kako bi sprovele ovu Strategiju, ekonomije regiona treba da transformišu svoje saobraćajne sektore uvođenjem višemodalnog načina izdavanja karata, mobilnosti kao servisa, saobraćaja bez papira i uvođenjem različitih softvera, ili 5G mreža i vještačke inteligencije u svrhe optimizacije saobraćajnih djelatnosti. Strategija podrazumijeva i kreiranje okvira saradnje i partnerstava unutar regiona i sa državama članicama EU kako bi se podstakle inovacije i uvođenje inovativnih tehnologija.

Ministarski savjet Transportne zajednice odobrio je Akcioni plan za željeznicu u oktobru 2020. Plan predstavlja smjernice za sve reforme i projekte koje treba realizovati kako bi se željeznica vratila u normalu i sadrži pet tematskih cjelina: otvaranje tržišta; prava putnika; funkcionisanje graničnih/zajedničkih prelaza radi olakšavanja/unapređenja trgovine, interoperabilnost i modernizaciju infrastrukture. Njegovim sprovođenjem, ekonomije Zapadnog Balkana treba da osnaže ulogu željezničkog sektora, podrže multimodalnost i smanje oslanjanje na drumski saobraćaj, i time smanje nivoe emisija. Svjesni potencijala ovog Akcionog plana kao instrumenta modernizacije željeznice u regionu, ministri saobraćaja Zapadnog Balkana su na Samitu o željezničkom saobraćaju Zapadnog Balkana (septembra 2021) potpisali zajedničku deklaraciju kojom su se obavezali na modernizaciju željeznice. Među ostalim ciljevima, u deklaraciji se navodi i uspostavljanje međugradskih veza ekspresnim vozovima između većih gradova, digitalizacija željezničkih sistema, unapređenje višemodalnosti i bezbjednosti željezničkog saobraćaja u regionu Zapadnog Balkana.

Sveobuhvatna i glavna mreža TEN-T definisana je Aneksom I Sporazuma o Transportnoj zajednici. Proces revizije mreže TEN-T na nivou EU trenutno je u toku, a uključivaće ekonomije Zapadnog Balkana. Stalni sekretarijat Transportne zajednice će zajedno sa EK koordinisati aktivnosti između ekonomija Zapadnog Balkana i država članica EU sa kojima se graniče kako bi podržale transformaciju saobraćajnog sektora na Zapadnom Balkanu.

Drumski saobraćaj je dominantna vrsta saobraćaja u regionu Zapadnog Balkana i značajan izvor emisija gasova staklene bašte i zagađenja vazduha. Slijedeći primjere iz Strategije održive i pametne mobilnosti za Zapadni Balkan, region će povećati udio drugih, održivijih načina prevoza, podržati višemodalnost i postepeno smanjivati i obeshrabrivati korišćenje drumskog saobraćaja, čime će se doprinijeti smanjenju emisija i zelenoj tranziciji.

Akcioni plan o olakšavanju saobraćaja prihvaćen na Ministarskom savjetu Transportne zajednice u oktobru 2020. godine predviđa aktivnosti za drumske/željezničke granične prelaze (BCP) i formuliše mjere za uklanjanje nefizičkih barijera duž glavnih saobraćajnih koridora na Zapadnom Balkanu i povezivanje sa državama članicama EU. Ovaj akcioni plan predviđa modernizaciju i unapređenje kapaciteta na unutrašnjim i spoljašnjim graničnim prelazima i uvođenje digitalnih tehnologija i opreme za bolje upravljanje granicama kako bi se uveo zajednički rad na graničnim prelazima i jedinstvene kontrole. Čitav ovaj koncept treba da olakša saobraćajnu djelatnost u regionu Zapadnog Balkana i smanji njegov negativan uticaj na životnu sredinu i klimu.

Akcioni plan za bezbjednost drumskog saobraćaja predstavlja još jedan strateški dokument prihvaćen na Ministarskom savjetu Transportne zajednice u oktobru 2020. Akcioni plan promovise upravljanje bezbjednošću, bezbjedniju infrastrukturu i zaštitu učesnika u drumskom saobraćaju. Aktivnosti su zamišljene kao podrška ostvarivanju cilja o nultoj stopi smrtnosti na putevima i podsticaj stvaranju primjera najbolje prakse u regionu. Sprovođenje Akcionog plana pratiće Stalni sekretarijat Transportne zajednice preko svog Tehničkog odbora za bezbjednost na putevima.

Akcioni plan za drumski saobraćaj, koji je takođe prihvaćen na Ministarskom savjetu Transportne zajednice u oktobru 2020, ima za cilj razvijanje putne mreže TEN-T na Zapadnom Balkanu koja bi bila otporna na klimatske promjene, inteligenta i efikasna u korišćenju resursa, kombinovanjem zelenih i pametnih elemenata u investicijama u putnu mrežu. Krajnji cilj je podsticanje inovativnog drumskog saobraćaja koji odgovara

digitalnom dobu. Dokument navodi kratkoročne i srednjeročne aktivnosti vezane za pitanja održavanja puteva, naplate putarine, uvođenje inteligentnih saobraćajnih sistema, otpornost mreže i upotrebu alternativnih goriva. Sve identifikovane mjere treba da podrže zelenu tranziciju saobraćajnoj sektora i olakšaju smanjenje emisija i zagađenja povezanih sa saobraćajem.

Postoji svijest o važnosti klimatske otpornosti saobraćajne infrastrukture. Međutim, nijedna ekonomija Zapadnog Balkana nije pripremila niti odoborila strategiju za sektor saobraćaja koja bi se namjenski bavila adaptacijom na klimatske promjene. Akcioni plan za drumski saobraćaj predviđa izradu procjena klimatskih promjena i regionalnih smjernica kao mehanizma za povećanje klimatske otpornosti saobraćajne mreže u regionu.

Više od 25 gradova regiona Zapadnog Balkana suočava se sa zagađenjem koje već dugi niz godina prevazilazi propisane granične vrijednosti. Štetne zagađujuće materije loše utiču ne samo na zdravlje ljudi već i na kompletnu ekonomiju, kao, na primjer, kroz sve veće troškove zdravstvenog sistema i češća odsustva sa posla. Iako je gradski saobraćaj u nadležnosti lokalnih uprava, neophodno je da se postojeće saobraćajne politike i finansijska podrška pripremaju uzimajući u obzir značaj urbane mobilnosti za ukupno funkcionisanje mreže TEN-T. Zato će, kako je i predviđeno Strategijom održive i pametne mobilnosti, Stalni sekretarijat Transportne zajednice podržati ekonomije Zapadnog Balkana u daljem ozelenjavanju saobraćaja, a po potrebi promovisati i pomoć u izradi planova održive urbane mobilnosti.

Postoji nekoliko prepreka na putu šire upotrebe alternativnih goriva u transportnom sektoru: mala tražnja za održivim gorivima i vozilima, nepostojanje olakšica, nepostojanje odgovarajućih mreža za dopunu/punjenje gorivom i ograničenja u snabdijevanju. U ekonomijama Zapadnog Balkana, naftni derivati su vrsta goriva koja se najčešće koristi u saobraćaju. Kako bi riješile problem koordinacije u izgradnji infrastrukture za alternativna goriva (stanica za dopunu i punjenje goriva), ekonomije

Zapadnog Balkana treba da podrže uspostavljanje sveobuhvatne mreže koja bi bila interoperabilna i usklađena sa standardima EU. Ova mreža bi trebalo da omogući povećanje broja vozila sa niskom i nultom emisijom u regionu.

Izgradnja infrastrukture za alternativna goriva je međusektorsko pitanje i u tom procesu ulogu mogu da imaju različiti organi (zaduženi za energetiku, saobraćaj itd), kao i različite regionalne organizacije (Stalni sekretarijat Transportne zajednice, Sekretarijat Energetske zajednice, Savjet za regionalnu saradnju, itd) mogu da imaju svoju ulogu. Kako bi se izbjeglo preklapanje i podstakla sinergija, koordinisanim pristupom treba pružiti podršku ekonomijama Zapadnog Balkana u uvođenju alternativnih goriva i izgradnji odgovarajuće infrastrukture neophodne za smanjenje zavisnosti od fosilnih goriva u sektoru saobraćaja i smanjenje emisija i zagađenja vezanih za saobraćaj. Stalni sekretarijat Transportne zajednice, Sekretarijat Energetske zajednice i Savjet za regionalnu saradnju treba da udruže svoje snage i koordinišu aktivnosti dijeljenja znanja i iskustva, te tako izgrade kapacitete za podršku regionu Zapadnog Balkana.

Mapa puta za cirkularnu ekonomiju

Prvi dio: Postojeći izazovi na Zapadnom Balkanu

Na Zapadnom Balkanu, napredak u usaglašavanju sa pravnim okvirom za upravljanje otpadom, između ostalog sa odredbama koje regulišu recikliranje, plastiku, hemikalije, eko-dizajn, i drugim odredbama vezanim za cirkularnu ekonomiju, prilično je spor i ograničnog obima, a puna primjena postojećeg pravnog i strateškog okvira predstavlja još veći izazov.

Cirkularna ekonomija (CE) je relativno nov koncept u regionu, te je stoga i dalje apstraktan za mnoge građane Zapadnog Balkana i vlasnike preduzeća. Region ima potencijala za

integrisanje ovog koncepta i približavanje cirkularnoj ekonomiji, ali to će biti moguće jedino ako se ciljevi cirkularne ekonomije inkorporiraju u druge javne politike, a njene prakse postanu dio svih sektora ekonomije na svim nivoima, uz istovremeno podizanje svijesti u javnosti o samom konceptu cirkularne ekonomije i koristi koje može donijeti.

U oblasti upravljanja otpadom i recikliranja, kao ključnim konceptima cirkularne ekonomije, i dalje dominira linearni pristup 'prikupi i odloži', umjesto sistem integrisanog i održivog upravljanja otpadom zasnovan na cirkularnosti. Regionu je potrebna odlučnost političara i donosioca odluka, snažan i funkcionalan strateški i pravni okvir, kampanje za podizanje svijesti, kao i ekonomski i finansijski podsticaji kako bi se podstakla tranzicija na cirkularnu ekonomiju. Novi strateški okvir koji se razvija po osnovu Evropskog zelenog dogovora, uključujući novi Akcioni plan za cirkularnu ekonomiju, novu Industrijsku strategiju za Evropu i zakonodavstvo o otpadu i industrijskim emisijama koje se trenutno revidira³, kao i inicijative o proizvodnji čelika sa nultom stopom emisije ugljenika i klimatski neutralnim i cirkularnim proizvodima, obezbjeđuju stratešku orijentaciju ka karbonskoj neutralnosti, ne samo u EU već i na Zapadnom Balkanu. Brzo pokretanje ove inicijative omogućiće da se iskoristi značajan ekonomski potencijal i ostvare koristi po zaštitu životne sredine.

Drugi dio: Dalji koraci

U nastojanju da ostvari klimatsku neutralnost do 2050. godine, region Zapadnog Balkana treba da definiše sveobuhvatan okvir za tranziciju ka cirkularnoj ekonomiji tako što će do 2023. godine izraditi i usvojiti Strategije za cirkularnu ekonomiju u svim ekonomijama. Ekonomije Zapadnog Balkana trebalo bi da izrade/ažuriraju i Mape puta za cirkularnu ekonomiju u istom periodu. Ova dokumenta treba da prezentuju konkretne rezultate i mjerljive rokove za njihovo sprovođenje. Služiće kao neophodan okvir za brzu tranziciju na cirkularnu ekonomiju integrisanjem ciljeva Evropskog zelenog dogovora i popunjavanjem praznina u postupku usaglašavanja sa postojećom pravnim tekovinom EU. Takođe, u dokumentima treba da budu identifikovani ključni pokretači,

³ Uključujući propise o akumulatorima, otpadnim vozilima, deponijama itd.

prilike i prepreke, prioritetni sektori, kao i neophodni administrativni kapaciteti i tijela koja će koordinisati proces njihovog sprovođenja.

U prvoj fazi sprovođenja Sofijske deklaracije, ekonomije Zapadnog Balkana treba da se usredsrijede na promovisanje koncepta i uklanjanje barijera za širu primjenu klimatski neutralnih i cirkularnih osnovnih materijala i proizvoda, pri čemu naglasak treba da bude na gvožđu, čeliku, cementu, nemetalnim mineralnim sirovinama, osnovnim hemikalijama i aluminijumu. Među aktivnostima treba da budu i podsticanje tražnje i razvoj tržišta za takve proizvode, unapređenje neophodne infrastrukture, primjena najnovijih tehnologija, ali i povećanje povjerenja u reciklirane materijale i proizvode među građanima i privrednim subjektima tako što će se pružati adekvatne i pouzdane informacije o njihovom kvalitetu i ugrađenim emisijama, uvođenju zelenih standarda i oznaka za proizvode.

Planirane Strategije, kao i Mape puta, treba svim ekonomijama da pruže viziju i odgovarajuće planove o kreiranju povoljnog okruženja za klimatski neutralne i cirkularne materijale i proizvode kako bi se stimulisala tražnja i osigurala njihova dostupnost i pristupačnost zahvaljujući nižim cijenama po osnovu ekonomije obima. Ovi planovi treba da odgovore i na pitanje produktivnosti resursa, uključujući nove poslovne modele, efikasnu upotrebu resursa (materijala i energije), duge životne cikluse, održivu potrošnju (uključujući zelene javne nabavke), odgovarajući tretman na kraju faze korišćenja proizvoda, kao i upravljanje otpadom. Planovi treba da trasiraju put ka većoj održivosti primarne proizvodnje sirovina i pomognu da takva proizvodnja postane uobičajena praksa na Zapadnom Balkanu.

Do 2025, sve ekonomije Zapadnog Balkana treba da inkorporiraju ciljeve nove Industrijske strategije za Evropu i transponuju druge elemente strateškog i pravnog okvira neophodnog za integrisanje principa cirkularne ekonomije u industrijski sektor. Prvi preduslov za ostvarivanje klimatske neutralnosti do 2050. godine biće ograničavanje emisija iz fabrika za proizvodnju čelika, cementa i hemijskih proizvoda,

dosljedno i u značajnoj mjeri. Smanjenje emisija jedini je način da region izbjegne eventualne negativne posljedice Mehanizma za granično prilagođavanje emisije ugljenika i gubitka konkurentnosti na tržištu EU, ili daljeg korišćenja konvencionalnih tehnologija sa visokom emisijom ugljenika. Za transformaciju industrijskog sektora neophodna je istovremena transformacija energetskog sektora, što uključuje širu primjenu obnovljivih izvora energije i čistog vodonika budući da oni imaju ključni značaj u očekivanoj transformaciji industrijskog sektora. Karbonska neutralnost Zapadnog Balkana nemoguća je bez planirane transformacije industrijskog sektora, značajnog smanjenja njenog karbonskog i materijalnog otiska i inkorporiranja principa cirkularne ekonomije u cijelu ekonomiju.

Pored ograničenog napretka u usaglašavanju sa pravnom tekovinom EU o upravljanju otpadom, primjena i sprovođenje postojećeg zakonskog okvira o upravljanju otpadom na Zapadnom Balkanu predstavlja još veći izazov. U okviru planiranih Strategija i Mapa puta treba izraditi planove, identifikovati modele i mehanizme podrške (subvencije, finansijske instrumente, modele privatno-javnog partnerstva) koji bi podržali izgradnju i obezbijedili adekvatno održavanje infrastrukture za upravljanje otpadom u gradovima i regionima. Ti planovi treba da budu usklađeni sa revidiranim zakonskim okvirom EU o upravljanju otpadom, a akcenat treba da bude na smanjenju proizvodnje otpada, povećanju separacije prilikom prikupljanja i recikliranja, kao i podsticanju cirkularnih modela poslovanja. Naročitu pažnju treba posvetiti tretmanu potrošenih baterija, tekstila i otpadnih električnih i elektronskih uređaja (WEEE). Pored toga, ekonomije Zapadnog Balkana treba da do 2035. godine definišu ciljeve u okviru priprema za ponovno korišćenje/recikliranje opštinskog otpada i u svim ekonomijama definišu ciljeve za pakovanje otpada, otpadne električne i elektronske uređaje, kao i otpadna vozila i akumulatore, sve u skladu sa EU.

Kako bi se pokrenula tranzicija na cirkularnu ekonomiju u regionu, neophodno je podići svijest o mogućnostima i prednostima ovog novog pristupa i novim paradigmama proizvodnje i potrošnje. Stoga bi tokom 2022. trebalo započeti sa sprovođenjem

regionalne kampanje u kojoj bi akcenat bio na indentifikovanim ključnim lancima vrijednosti na Zapadnom Balkanu i koja bi imala za cilj osnaživanje potrošača, vlasnika preduzeća i javnih potrošačkih jedinica i veće znanje o svim aspektima cirkularne ekonomije na različitim nivoima. Tokom kampanje treba voditi računa o tome da potrošači dobiju pouzdane i korisne informacije o proizvodima (njihovom vijeku trajanja, mogućnosti popravke, korišćenju resursa, odlaganju i mogućnosti recikliranja, itd), razvijanju modela za sprečavanje precijenjenih podataka o uticaju na životnu sredinu i manipulativnog zelenog marketinga, kao i podizanju svijesti o zahtjevima vezanim za logotipe i oznake o održivosti. Posebnu pažnju treba posvetiti zelenim nabavkama – integrisanju zelenih kriterijuma u postupke javnih nabavki i koncepta produžene odgovornosti proizvođača. Kampanja treba da promoviše novi obrazac potrošnje među građanima i privrednim subjektima Zapadnog Balkana, podstakne pametne modele potrošnje, smanji konzumerizam i promoviše zadržavanje resursa u ekonomiji što je duže moguće. Pored toga, kampanja treba da uključi smjernice/uputstva namijenjene organima na Zapadnom Balkanu nadležnim za izdavanje dozvola za industrijske objekte u kojima bi se našli primjeri najbolje prakse i preporuke o tome kako da uključe principe cirkularne ekonomije i podstiču investitore da ih primjenjuju, čime će se unaprijediti dostupnost resura i nabavki, ali i efikasnost proizvodnje i distribucije.

Rješavanje problema zagađenja plastikom, uključujući mikro-plastiku, i morskog otpada zahtijeva koordinisane napore na nivou cijelog regiona. Program ekološkog partnerstva za pristupanje (EPPA) doprinijeće pripremi regionalnog sporazuma o morskome otpadu. Završetak izrade dokumenta i potpisivanje očekuju se do kraja 2022.

Ekonomije Zapadnog Balkana treba da nastave sa izradom i sprovođenjem Strategija pametne specijalizacije, uključujući izradu mehanizma za podršku inovacijama u oblasti cirkularne ekonomije kako bi omogućile brzu tranziciju na nove modele poslovanja bez

lošeg uticaja na klimu i klimatski neutralne proizvode, kao i unapređenje konkurentnosti ekonomije.

Mapa puta za eliminisanje zagađenja

Prvi dio: Postojeći izazovi na Zapadnom Balkanu

Stanovnici Zapadnog Balkana izloženi su koncentracijama zagađenja vazduha koje su među najvećim u Evropi. Nivoi zagađenja su do pet puta veći od onih koje predviđaju lokalni propisi i smjernice EU⁴. Glavni razlozi su rasprostranjena upotreba nekvalitetnih čvrstih goriva, stara i zastarjela industrijska postrojenja i vozila, značajan udio električne energije proizvedene u termoelektranama (na ugalj), emisije iz velikih postrojenja za sagorijevanje, kao i grijanje u domaćinstvima. Čvrsta goriva (ugalj i drvo za ogrijev) koriste se za grijanje u više od 60% domova. Tek 12% zgrada na Zapadnom Balkanu povezano je na sisteme centralnog grijanja⁵. Sve ekonomije Zapadnog Balkana prate kvalitet vazduha u skladu sa zakonodavstvom EU i prijavljuju podatke Evropskoj mreži za informacije i opservacije o životnoj sredini (EIONET). Sistemi za praćenje kvaliteta vazduha na Zapadnom Balkanu imaju teškoća u pogledu nedosljednosti podataka, što je prouzrokovano nedostatkom finansijskih sredstava za održavanje stanica, nedostatkom sertifikovanih laboratorija za kalibriranje i modeliranje kvaliteta vazduha. I pored velikog broja stanica za praćenje kvaliteta vazduha na Zapadnom Balkanu, zbog nerijetko neadekvatnih lokacija mjernih uređaja i nedostatka finansijskih sredstva za rad i održavanje, kvalitet dobijenih podataka i dalje nije na željenom nivou.

Uprkos relativnom obilju vodnih resursa na Zapadnom Balkanu, region je nespreman za klimatske promjene, izložen je riziku od suša i poplava, a u nekim krajevima se suočava sa

4 Zagađenost vazduha i zdravlje ljudi: Slučaj Zapadnog Balkana, UNEP, 2019, [Air-Quality-and-Human-Health-Report_Case-of-Western-Balkans_preliminary_results.pdf](#) (developmentaid.org)

5 Sektorska studija o grijanju na biomasu na Zapadnom Balkanu, Energetska zajednica i Grupa Svjetska banka, 2017, PowerPoint prezentacija (wbif.eu)

nedostatkom pijaće vode. Do nedostatka dolazi uglavnom zbog lošeg stanja i zastarjelih mreža vodosnabdijevanja (gdje su gubici na nivou od 50%)⁶ i sistema za prečišćavanje (loše funkcionisanje sistema za hemijsko i mikrobiološko prečišćavanje)⁷. Zbog ovoga dolazi i do pogoršanja kvaliteta pijaće vode uopšte. Visok procenat otpadnih voda se i dalje ispušta direktno u vodne tokove⁸, a kvalitet pijaće vode se dodatno pogoršava zbog septičkih jama u ruralnim područjima koje ne ispunjavaju neophodne standarde, usljed čega dolazi i do zagađenja zemljišta. Iako se primjećuju izvjesna poboljšanja u sektoru upravljanja otpadnim vodama na nivou opština, ostaje neriješen problem obrade mulja (50-60%)⁹.

Korišćenje vode u poljoprivredi, uglavnom za navodnjavanje, vodi daljem pogoršanju i zagađenju otvorenih voda zbog velike upotrebe pesticida. Dodatan pritisak na vodne resurse stvara i brzi razvoj malih hidroelektrana (sHPP). Kvalitet slatke vode jako varira u ovom regionu, koji ima netaknute planinske potoke, ali i rijeke zagađene industrijskim otpadnim vodama i vodama iz poljoprivrednih djelatnosti¹⁰. Zakonski okvir o vodi za kupanje je u ranoj fazi razvoja s tek par transponovanih EU direktiva iz ove oblasti.

Što se tiče zemljišta, glavni izazov na Zapadnom Balkanu jeste degradacija do koje uglavnom dolazi zbog klizišta, erozije, kontaminacije, neodržive poljoprivrede, prenamjene zemljišta i neodgovarajućeg korišćenja zemljišta¹¹. Nestandardno skladištenje hemijskih supstanci iz industrijske djelatnosti glavni je izvor kontaminacije zemljišta u regionu, sa rasprostranjenom praksom nelegalnog odlaganja. Nedostatak kapaciteta za tretman opasnog otpada (zalihe, napuštene lokacije), naročito u

sektorima industrije i rudarstva, uključujući nekontrolisanu upotrebu pesticida, dovodi do zagađenja zemljišta (i podzemnih voda). Najveći broj promjena u pogledu obima kategorija korišćenja zemljišta na Zapadnom Balkanu ticao se proširenja vještačkih površina (106 km²), zatim povećanja površine zemljišta pod usjevima (65,7 km²), kao i smanjenja površine pod šumom (21 km²) i pašnjacima (20,5 km²)¹².

Drugi dio: Dalji koraci

Neke od ekonomija Zapadnog Balkana nisu ratifikovale Konvenciju o dalekosežnom prekograničnom zagađenju vazduha (LRTAP) i njenih osam protokola. Ekonomije Zapadnog Balkana stoga treba da definišu rokove za ratifikaciju Konvencije i počnu sa praćenjem i redovnim izvještavanjem o emisijama u vazduh. Na taj način bi se uspostavio okvir za upravljanje kvalitetom vazduha i emisijama ubuduće i u konačnom doprinijelo čistijem vazduhu u regionu.

Od 1. januara 2018, ekonomije Zapadnog Balkana počele su da smanjuju emisije iz velikih postrojenja za sagorijevanje. Ovaj postupak zasniva se na pravilima Energetske zajednice po kojima velika postrojenja za sagorijevanje (uključujući termoelektrane na uglj) koje trenutno rade u regionu Zapadnog Balkana treba postepeno da smanjuju svoje emisije do kraja 2027. godine kako bi ispunile minimalne zahtjeve predviđene Direktivom o industrijskim emisijama (IED). Potrebno je da se na Zapadnom Balkanu više pažnje poklanja ulaganjima u kontrolu zagađenja vazduha, naročito u velika postrojenja za sagorijevanje. Kako bi investicije bile efikasne i maksimalno doprinijele

6 Pogled na vodne resurse i osjetljivost na klimatske promjene na Zapadnom Balkanu, Tehnički izvještaj ETC/ICM 1/2018.

7 Vucijak Branko, Mugdim Pasic & Izet Bijelonica, "Financial sustainability of public utilities in Western Balkans" [Finansijska održivost komunalne djelatnosti na Zapadnom Balkanu], International Journal of Engineering XVI(3), 2018.

8 Tehnički izvještaj 1, Outlook on Water and Climate Change Vulnerability in the Western Balkans [Pogled na vodne resurse i osjetljivost na klimatske promjene na Zapadnom Balkanu], ETC/ICM i partneri iz konzorcijuma, 2018.

9 EEA: <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/daviz/changes-in-wastewater-treatment-in-13#tab-dashboard-01> i <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/urban-waste-water-treatment/urban-waste-water-treatment-assessment-5>

10 Western Balkans – Environment and Climate Change Policy Brief [Zapadni Balkan – Kratka informacija o životnoj sredini i politici u oblasti klimatskih promjena], SIDAs Helpdesk for Environment and Climate Change, 30.11.2012.

11 Clindendael, The Green Agenda: Providing breathing space for Western Balkans citizens [Zelena agenda: Obezbijediti građanima Zapadnog Balkana prostor za disanje], 2021.

12 Tehnički izvještaj ETC/ICM 1/2018.

boljitku po ljudsko zdravlje, uz novu opremu za kontrolu zagađenja trebalo bi osigurati dostizanje najnovijih standarda EU¹³ u postrojenjima. U ovom kontekstu, kako bi na Zapadnom Balkanu ne samo velika postrojenja za sagorijevanje već sva industrijska postrojenja bila usaglašena sa Najboljim raspoloživim tehnikama (BAT), neodložno je potrebna puna implementacija Nacionalnih planova za smanjenje emisija (NERP) za velika postrojenja za sagorijevanje i implementacija Direktive o industrijskim emisijama. Shodno ovoj Direktivi, Zapadni Balkan treba da razvije Nacionalne programe za kontrolu zagađenja vazduha i ispoštuje svoje obaveze u pogledu smanjenja zagađenja kako bi se u potpunosti sprovela Direktiva o smanjenju nacionalnih emisija (NEC). S tim u vezi, potrebno je ostvariti napredak u uspostavljanju inventara i projekcija emisija i izvještavanju o njima.

Pored navedenog, potrebno je uvesti i strože standarde emisija za vozila, industrije malog obima i sektore koji nisu obuhvaćeni Direktivom o industrijskim emisijama. Zapadni Balkan treba da prati izmjene ove Direktive i transponuje ih kako bi ubrzao prihvatanje inovacija bez zagađenja, podržao dekarbonizaciju industrije i cirkularne ekonomije i povećao pristup informacijama, učešće u odlučivanju i pristup pravdi. Praćenje i kontrola poštovanja zakonskih obaveza koje proizilaze iz Direktive o industrijskim emisijama od ključnog su značaja za poboljšanje kvaliteta vazduha. U ovom kontekstu, treba podsticati sprovođenje postojećeg zakonodavstva o nadzoru i kontroli usaglašenosti i kaznenih odredbi. Istovremeno treba jačati relevantne inspeksijske organe.

Iako je zakonski okvir o kvalitetu vazduha na Zapadnom Balkanu u najvećem dijelu usaglašen sa zakonodavstvom EU, ima prostora za dalje unapređenje. Zagađenje vazduha na Zapadnom Balkanu treba rješavati preventivnim i korektivnim mjerama, između ostalog i preispitivanjem standarda o kvalitetu vazduha. Tokom sprovođenja zakonskog okvira o kvalitetu vazduha na Zapadnom Balkanu neophodno je osigurati poštovanje obaveza u pogledu praćenja i ocjene kvaliteta vazduha uz pomoć savremenih

i proširenih sistema za praćenje, upravljanje i izvještavanje o kvalitetu vazduha, kao i izradu i primjenu planova o kvalitetu vazduha usaglašenim sa standardima kvaliteta vazduha shodno Direktivama o kvalitetu ambijentalnog vazduha. Pored toga, kako bi se pomoglo lokalnim organima vlasti, treba osnažiti zakonske odredbe o praćenju, modeliranju i planovima o kvalitetu vazduha, ali i unaprijediti primjenu regulatornog okvira. S tim u vezi, potrebno je ispitati i mogućnosti ostvarivanja sinergije sa inicijativom Energetske zajednice Regioni čistog vazduha. Kako bi se uspostavio potpuno funkcionalan sistem za praćenje kvaliteta vazduha, treba povećati izdvajanja za održavanje postojećih i instalaciju novih stanica za praćenje kvaliteta vazduha, tamo gdje je to potrebno, sertifikovati laboratorije za kalibraciju i sprovesti modeliranje kvaliteta vazduha na Zapadnom Balkanu. Treba izraditi i učiniti dostupnim tematski informativni materijal i IT rješenja.

Ekonomije Zapadnog Balkana treba da stave akcenat na bolje rješavanje pitanja zagađenjem bukom, posebno usvajanjem i sprovođenjem relevantnog zakonodavstva EU o buci. Akcioni planovi o zagađenju bukom čiju izradu nalaže Direktiva treba da budu inkorporirani u Planove održive urbane mobilnosti.

Prema Evropskom zelenom dogovoru i Zelenoj agendi za Zapadni Balkan, na Zapadnom Balkanu treba sprovesti ocjenu uticaja različitih sektora (saobraćaja, industrije, poljoprivrede, itd) na kvalitet tla. Ocjena uticaja treba da sadrži i mjere za bolje integrisanje očuvanja i zaštite tla u ovim sektorima. Neophodno je da se identifikuju i utvrde oblasti koje su izložene riziku od erozije tla, smanjenja organskih materija, salinizacije, acidifikacije, zagašenja hemikalijama, zbijanja tla ili nastajanja klizišta. Stoga je neophodno usvojiti zakone, izraditi nacрте i usvojiti programe i strategije o načinu borbe protiv ovih izazova u ekonomijama Zapadnog Balkana. Među njima su strategije za zaštitu i unapređenje kvaliteta/stanja tla, borbu protiv prekrivanja tla i sanaciju zagađenih lokacija. Podatke o stanju tla treba prikupljati u skladu sa novim pristupom EU. Usljed čestih akcidenata stvara se značajan pritisak na

13 <https://eippcb.jrc.ec.europa.eu/reference>

tlo. Stoga je nastala naglašena potreba da se na Zapadnom Balkanu uradi ocjena rizika i posljedica akcidenata sa krajnjim ciljem usvajanja preporuka/zakona o načinu uvođenja odgovarajućih instrumenata za sanaciju tla. Preporučuje se promovisanje korišćenja zelenih tehnologija i inovacija u upravljanju tlom i sanaciji na Zapadnom Balkanu.

Prevenција i aktivnosti u oblasti kontaminacije tla u direktnoj su vezi sa politikama o industrijskim djelatnostima i upotrebi hemijskih supstanci koje su već transponovane u pravne sisteme Zapadnog Balkana, npr. Direktiva o industrijskim emisijama, Uredbe o registraciji, evaluaciji, autorizaciji i ograničenju hemikalija (REACH)¹⁴, proizvodima za zaštitu biljaka (PPP)¹⁵, gnojivima¹⁶ i biocidima¹⁷, kao i politike o zaštiti životne sredine za vodu i vazduh (npr. ELD)¹⁸, Uredba o postojećim organskim zagađujućim materijama (POP)¹⁹, Uredba o stavljanju proizvoda za zaštitu bilja na tržište (PPP)²⁰ i Uredba o živi²¹. Kako bi se rješavalo pitanje korišćenja i ispuštanja hemikalija u životnu sredinu, potrebno je da se na Zapadnom Balkanu uspostave Inventari kontaminiranih lokacija i započne sa radovima na sanaciji. Uz to, treba promovisati zajedničke napore u pravcu stvaranja efikasnog i funkcionalnog unutrašnjeg tržišta za hemikalije, smanjenja rizika po ljude i životnu sredinu od određenih opasnih hemikalija, kao što su kancerogeni i teški metali, kao i obezbijediti predvidljiv zakonski okvir za privredna društva. Neophodno je da se politike brzo razvijaju kako bi se postigla usaglašenost sa Evropskim zelenim dogovorom i inovacijama u svrhe zelene tranzicije hemijske industrije i proizvodnje

i korišćenja sigurnih i održivih hemikalija. Naročitu pažnju treba posvetiti mjerama za postepeno izbacivanje iz upotrebe najopasnijih hemikalija kao što su endokrini disruptori i postojeće tvari, naročito onih koje su u sastavu robe široke potrošnje, kao i mjerama za smanjenje ili zamjenu takvih supstanci u ekonomiji i društvu.

Shodno Evropskom zelenom dogovoru, na Zapadnom Balkanu treba preduzimati mjere za postepeno smanjenje zagađenja prioritetnim supstancama i eliminisanje emisija prioritetnih opasnih supstanci u površinske vode kako bi se spriječilo i ograničilo ispuštanje zagađujućih materija u podzemne vode. Ekonomije Zapadnog Balkana trenutno rade na usvajanju i sprovođenju zakonodavstva EU u oblasti vode (tj. Okvirne direktive o vodi²², Direktive o prečišćavanju urbanih otpadnih voda, Direktive o vodi za piće, itd) koje sadrži odredbe o praćenju realizacije i izvještavanju, planiranju, koordinaciji između relevantnih sektora, kapacitetu za ocjenu uticaja, itd. Međutim, neophodne su značajne mjere za sprovođenje u nastojanju da se ostvari dobar status voda u svim vodenim ekosistemima.

U tom smislu, treba ubrzati izradu Planova za upravljanje rječnim slivovima, a u pitanja koja su ključna za ovaj region spadaju identifikovanje ključnih izvora zagađenja i rad na smanjenju plastičnog i drugog otpada, podvodna buka i kontaminanti. Potrebno je i intenzivirati zajedničke napore i osnažiti regionalnu saradnju kako bi se rješavalo

14 Uredba (EK) Br 1907/2006 Evropskog parlamenta i Savjeta o registrovanju, ocjeni, autorizaciji i ograničenju hemikalija (REACH), kojom se osniva Evropska agencija za hemikalije, kojom se vrši izmjena i dopuna Direktive 1999/45/EC i stavlja van snage Uredba Savjeta (EEC) Br 793/93 i Uredba Komisije (EK) Br 1488/94 kao i Direktiva Savjeta 76/769/EEC i Direktive Komisije 91/155/EEC, 93/67/EEC, 93/105/EC i 2000/21/EC.

15 Uredba EK 1107/2009 – o stavljanju na tržište proizvoda za zaštitu biljaka (PPP); Usvajanje EK 1107/2009; Direktiva 91/414/EEC – evaluacija, autorizacija, odobrenje aktivnih supstanci na nivou EU i nacionalnim autorizacijama za PPP.

16 Uredba Evropskog parlamenta i Savjeta o utvrđivanju pravila o stavljanju gnojidbenih proizvoda EU na raspolaganje na tržištu te o izmjenama i dopunama uredbi (EK) Br 1069/2009 i (EK) no 1107/2009 i stavljanju van snage uredbe (EK) Br 2003/2003.

17 Uredba (EU) Br 528/2012 o stavljanju na raspolaganje na tržištu te upotrebi biocidalnih proizvoda.

18 Direktiva o odgovornosti za zaštitu životne sredine 2004/35/EC (ELD).

19 Uredba Komisije (EU) Br 757/2010 od 24. 08. 2010.

20 Direktiva Savjeta od 15. 07. 1991. o stavljanju proizvoda za zaštitu bilja na tržište (91/414/EEC).

21 Uredba (EK) Br 2017/852 Evropskog parlamenta i Savjeta o živi.

22 Direktiva o podzemnim vodama (2006/118/EK); Direktiva o standardima kvaliteta za životnu sredinu/Direktiva o prioritetnim supstancama (2008/105/EK) uz izmjene i dopune Direktivom 2013/39/EU; Direktiva o poplavama (2007/60/EK); Uredba o ponovnom korišćenju vode (EU) 2020/741; Okvirna direktiva o pomorskoj strategiji (2008/56/EK); Direktiva o tretmanu urbanih otpadnih voda (91/271/EEC); Direktiva o vodi za kupanje (2006/7/EK); Direktiva (EU) 2020/2184 o kvalitetu vode namijenjene za ljudsku potrošnju.

pitanje morskog otpada i regulisalo ispuštanje zagađujućih materija sa brodova u more.

Ostale oblasti u kojima je neophodno unapređenje stanja jeste korišćenje energije, upravljanje muljem otpadnih voda, kišno prelivanje i površinsko oticanje gradskih voda, upravljanje kvalitetom vode za kupanje, ažurirani parametri kvaliteta vode za piće, unapređenje pristupa vodi, itd. U skladu sa Evropskim zelenim dogovorom, potrebno je da se u svim ekonomijama Zapadnog Balkana izrade odgovarajuće strategije kojima bi se definisale aktivnosti za postizanje kvaliteta površinskih i podzemnih voda na nivou onih u EU. Kako bi se zaštitili vodni resursi regiona Zapadnog Balkana, neophodno je unaprijediti planiranje uvođenjem recikliranja i bezbjednim ponovnim korišćenjem vode, kao i aktivnostima kojima se olakšava šire ponovno korišćenje vode i odgovara na nestašicu vode i suše, uz istovremeno vođenje računa o javnom zdravlju i životnoj sredini u skladu sa Uredbom EU o minimalnim zahtjevima za ponovno korišćenje vode.

Mapa puta o održivoj poljoprivredi

Prvi dio: Postojeći izazovi na Zapadnom Balkanu

Sektor poljoprivrede i ruralnog razvoja ima ključnu ulogu u humanom i ekonomskom razvoju. Potreba da se prehrani sve veći broj ljudi dovodi do pritiska na raspoloživost prirodnih resursa i značajno utiče na životnu sredinu. Ozelenjavanje poljoprivrede i ruralne ekonomije ključno je za bolje očuvanje prirodnih resursa, veću efikasnost u upotrebi resursa, manje negativne sredinske uticaje na uzgoj, veću otpornost na klimatske promjene u zajednicama, kao i doprinos ublažavanju posljedica klimatskih promjena. Ovo će dovesti do toga da će zelena transformacija osnažiti resurse i produktivnost radne snage, intenzivirati aktivnosti na eliminisanju siromaštva, povećati prilike za stvaranje prihoda i poboljšati dobrobit ljudi u ruralnim oblastima.

Neophodno je razviti i sprovoditi odgovarajuće poljoprivredne politike kako bi se

osigurala održivost ekonomije i životne sredine. Usaglašavanje zakonskih okvira u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja treba da se odvija u skladu sa okvirom Zajedničke poljoprivredne politike (CAP) za period 2023-2027. godine u skladu sa mjerama Zelene agende. Većina ekonomija Zapadnog Balkana već primjenjuje neke instrumente slične onima iz Zajedničke poljoprivredne politike, ali su neophodni dodatni naponi kako bi se postojeće politike u potpunosti reformisale i modernizovale. Ovo uključuje i potrebu da se uradi ocjena postojećeg stanja na osnovu kvalitetnih podataka i dokaza, naročito u vezi sa pitanjima koja ilustruju odnose između poljoprivrede i životne sredine: korišćenje pesticida i gnojiva, nivoi emisija gasova staklene bašte iz poljoprivrednih djelatnosti, itd. Takve ocjene stanja predstavljaju prvi i neophodni korak prije nego se da predlog na dokazima zasnovane strateške odluke. Pored toga, neophodna je i izgradnja odgovarajućih kapaciteta i znanja u svim relevantnim organima kako bi se radilo na prioritetima definisanim u okviru Instrumenta za pretpristupnu pomoć ruralnom razvoju (IPARD) i kreiranju mjera usklađenih sa politikom poljoprivrede i ruralnog razvoja i odgovorilo na mjere predviđene ovim Akcionim planom.

Drugi dio: Dalji koraci

Ekonomije Zapadnog Balkana treba da uspostave učinkovite sisteme kontrole hrane u selektivnim vrijednosnim lancima kao mjeru zaštite zdravlja potrošača. U najvećem je interesu Zapadnog Balkana da akcenat stavi na promovisanje prehrambenih sistema na nivou regiona i ekonomija i to na osnovu čvrstih akademskih standarda i principa koji se odnose na cijeli lanac ishrane, unapređenje sledljivosti proizvoda i označavanje. Uspostaviće se regionalno radno tijelo sastavljeno od donosioca odluka i pripadnika akademske zajednice kako bi izradilo smjernice za ekonomije Zapadnog Balkana i regiona u cjelini. Smjernice su zamišljene kao savjetodavna pomoć relevantnim nadležnim organima regiona u vezi sa strategijama za jačanje sistema kontrole hrane, zaštitom javnog zdravlja, sprečavanjem prevara, izbjegavanjem kontaminacije hrane, olakšavanjem trgovine među selektivnim vrijednosnim lancima i izgradnjom povjerenja u prehrambeni sistem među potrošačima. Na dokazima zasnovane preporuke omogućiće nadležnim organima da (re)organizuju i obezbijede primjenu

u praksi svojih sistema za kontrolu hrane u pogledu zakonodavstva, infrastrukture i mehanizama sprovođenja prilagođenih pojedinim sektorima ekonomije.

Poštovanje standarda EU u oblasti kvaliteta i bezbjednosti hrane za proizvode životinjskog i biljnog porijekla takođe je od ključnog značaja. Konkurentnost poljoprivredno-prehrambenih preduzeća na Zapadnom Balkanu dodatno je ugrožena nepostojanjem adekvatnih zahtjeva i standarda, nedovoljnim informacijama o marketingu/brendiranju, neodgovarajućim pakovanjem i označavanjem, nepostojanjem sledljivosti proizvoda i kontinuiranim nepovjerenjem u pogledu mogućih koristi od formalizovane saradnje preduzeća. Ekonomije Zapadnog Balkana treba da razvijaju svoje programe i smjernice o primjeni standarda o kvalitetu i bezbjednosti hrane u skladu sa zahtjevima EU. Kako bi se unaprijedila konkurentnost u ovom sektoru, ekonomije Zapadnog Balkana treba da usklade svoje zakonske okvire. Regionalna ekspertska savjetodavna radna grupa o vinu i prehrambenim standardima osnovana 2018. godine nastaviće svoj rad na politici zasnovanoj na dokazima i baviće se preventivno regulatornim usaglašavanjem/harmonizacijom relevantnog zakonodavstva među ekonomijama Zapadnog Balkana sa propisima i sistemima kvaliteta EU, uključujući i regionalnu harmonizaciju oznaka porijekla, regionalne trgovinske sporazume između Zapadnog Balkana i EU, regionalno brendiranje vina, životinjskih i biljnih proizvoda, itd. Pored toga, ovaj proces će se pojednostaviti primjenom okvirnih principa Strategije od polja do stola vezanim za obezbjeđivanje održive proizvodnje hrane.

Organska poljoprivreda ima suštinski važnu ulogu u budućem razvoju ovog sektora. Organski uzgoj ima za cilj da unaprijedi, ili bar održi, rezerve hranjivih tvari u tlu obogaćivanjem tla organskim tvarima, uz istovremeno maksimalno recikliranje hranjivih tvari i smanjenje eksternih unosa. Stoga je od ključnog značaja međusobna veza između jačanja praksi organskog uzgoja i metoda sa odgovarajućim upravljanjem tla i zaštite. Za to su neophodne reformske prakse u poljoprivredno-prehrambenom sektoru i strateške mjere kojima će se osigurati kompatibilnost organskog uzgoja i upravljanja tlom.

Za potrebe podrške ovom procesu osnovaće se Regionalna ekspertska savjetodavna radna grupa (REAWG) za Zelenu agendu za Zapadni Balkan u čijem sastavu će biti predstavnici i zainteresovane strane iz nadležnih ministarstava i institucija (npr. agencije IPARD) sa dvije podgrupe u oblasti politika o agro-ekologiji: za zaštitu tla, odnosno organsku poljoprivredu. Grupe će prvenstveno baviti ocjenom na dokazima zasnovane politike ruralnog razvoja, s akcentom na agro-ekologiji, a naročito zaštitom tla i organskom poljoprivredom. Prezinije rečeno, grupe su:

- Regionalna grupa za tlo – Cilj: Uspostaviti regionalno partnerstvo za tlo kako bi se unaprijedila razmjena znanja i identifikovali primjeri najbolje prakse u zaštiti tla od zagađenja i degradacije. Tokom ovih aktivnosti treba primjenjivati integrisani pristup kako bi se osigurala usklađenost sa uticajem na zagađenost vazduha i vode.
- Regionalna grupa za organski uzgoj – Cilj: promovisati ekološki prihvatljivi i organski uzgoj i smanjenje upotrebe sintetičkih hemijskih proizvoda u proizvodnji hrane. Podrška ovom procesu u pogledu uvođenja kontrole i sledljivosti organskog uzgoja i proizvoda.

Saradnja sa naučnim, obrazovnim, poslovnim i poljoprivrednim subjektima kako bi se olakšala tranzicija na inovativne i ekološki prihvatljive tehnologije i metode uzgoja realizovaće se preko struktura za transfer znanja i tehnologija na Zapadnom Balkanu kao osnove za regionalni Sistem znanja i inovacija u poljoprivredi (AKIS). Nakon toga doći će do osnivanja i postepenog razvoja regionalne mreže inovacija (AKIS REAWG) koja će olakšati prenošenje inovativnih i ekološki prihvatljivih tehnologija i metoda uzgoja. Među članovima mreže treba da budu predstavnici ministarstava i naučnici u oblasti inovativnih politika, kao i stručnjaci iz privatnih regionalnih i evropskih vodećih grupa za inovacije u tehnologijama, kako u poljoprivredi tako i u proizvodnji hrane.

Ova mreža baviće se prvenstveno izradom strateških planova za razvoj Sistema znanja i inovacija u poljoprivredi na nivou regiona i ekonomija Zapadnog Balkana, kao, na primjer, planova o inovativnim i ekološki prihvatljivim tehnologijama, bezbjednosti

i kvalitetu hrane i digitalizaciji. Pored toga, mreža će podržati unapređenje izabranih formalnih i neformalnih obrazovnih programa kako bi se odgovorilo na potrebu za istraživanjima, inovacijama i digitalizacijom u poljoprivredi i uključila praktična nastava u oblasti poljoprivredno-prehrambenih tehnologija i time uskladila sa potrebama budućih tržišta.

Nacionalna ruralna mreža treba da služi kao produžena ruka ministarstvima poljoprivrede, naročito u okviru instrumenta IPARD i mehanizama za njegovo sprovođenje. Kako bi podržali ovaj proces, Nacionalne mreže za ruralni razvoj (NRDN) i njihovi članovi treba da unaprijede svoje kapacitete za unapređenje ruralnog razvoja i veću orjentisanost na servise u svojim Nacionalnim mrežama za ruralni razvoj. To podrazumijeva podršku kroz razmjenu znanja i najboljih praksi sa učesnicima iz ruralnih područja u vezi sa različitim pitanjima, a naročito u vezi sa modernizacijom gazdinstava i prerade, diverzifikacijom ruralnih djelatnosti i prilikama za preduzetništvo, održavanjem i valorizacijom prirodnog, kulturnog i tradicionalnog nasljeđa ruralnih područja.

Za potrebe usmjeravanja ovog procesa, konsoliduju se Lokalne razvojne strategije lokalnih grupa iz ekonomija Zapadnog Balkana u okviru paketa LEADER koje podržavaju inkluzivnu, ekološki i klimatski prihvatljivu ekonomsku diverzifikaciju.

Prakse upravljanja otpadom ili strateški okviri gotovo da ne postoje u ruralnim oblastima Zapadnog Balkana. Zbog slabog sistema upravljanja ruralnim otpadom, teško je ostvariti održivi ekonomski razvoj i odgovarajuću zaštitu životne sredine. Neophodne su unaprijeđene holističke strategije o razvoju politika koje sadrže značajnu komponentu o sprečavanju otpada i recikliranju kroz međusektorsku saradnju i koordinaciju u oblasti upravljanja otpadom. Ovo podrazumijeva i praćenje otpada i njegovih izvora, planiranje sa ciljem smanjenja otpada, veće organizacione i tehničke kapacitete opština/komunalnih službi za upravljanje otpadom, podizanje svijesti u kompletnom društvu o pravilnom upravljanju otpadom i negativnom uticaju lošeg upravljanja otpadom, sprovođenju programa prevencije plutajućeg otpada i pružanju

pomoći u akcijama čišćenja uz pomoć mladih i volontera.

Neophodno je izraditi na dokazima zasnovan strateški dokument i izvještaj o ocjeni kako bi se utvrdile polazne vrijednosti emisija iz poljoprivredne djelatnosti u ekonomijama Zapadnog Balkana. Planira se osnivanje Regionalne ekspertske savjetodavne radne grupe na tehničkom nivou koja će biti zadužena za izradu jedinstvenih izvještaja na nivou regiona i ekonomija Zapadnog Balkana o nedostacima, izazovima, potrebama i načinima adaptacije na klimatske promjene, naročito u sektoru poljoprivrede.

Stalna radna grupa o regionalnom ruralnom razvoju (SWG RRD) takođe će podržati veću proizvodnju obnovljive energije i ulaganja u relevantne tehnologije tako što će promovisati relevantne mjere iz instrumenta IPARD i programe podrške slične IPARD-u u ekonomijama Zapadnog Balkana tamo gdje su takvi mehanizmi na raspolaganju. Biće uzeti u obzir i sinergija odnosno rizik od negativnih uticaja na kvalitet vazduha.

Proces će se sprovoditi preko osnovanih Regionalnih ekspertske savjetodavnih radnih grupa (REAWG) za IPARD koja će se prvenstveno baviti unapređenjem IPARD mjera u svim ekonomijama i unapređenjem administrativnih sistema među Agencijama za plaćanje i Organima za upravljanje u svrhe učinkovite primjene tehničke pomoći. Regionalne ekspertske savjetodavne radne grupe će nastojati da omoguće transfer znanja o relevantnim standardima EU, umrežavanju i podizanju svijesti o tehničkoj pomoći i obuci, kao i izgradnji kapaciteta uprave i krajnjih korisnika kako bi se povećala apsorpcija sredstava i usklađenost sa mjerama EU.

Mapa puta za zaštitu prirode i biodiverzitet

Prvi dio: Postojeći izazovi na Zapadnom Balkanu

Region Zapadnog Balkana obiluje raznovrsnošću vrsta i staništa. Mnogo je endemskih vrsta u ovom regionu. Međutim, zaštita biodiverziteta i prirodnih resursa nije adekvatna. Primjećuje se da u regionu dolazi do gubitka biodiverziteta i staništa, a nekim vrstama prijeti izumiranje. Iako su biodiverzitet i ekosistemi ključni za naše potrebe za slatkim vodom, vazduhom i hranom, te nam omogućavaju adaptaciju na klimatske promjene i smanjenje rizika od katastrofa, aspekti biodiverziteta i servisi ekosistema rijetko se uzimaju u obzir pri izradi opštih politika. Uz to, institucionalne strukture u sektoru zaduženom za biodiverzitet u ovom regionu nisu dovoljne i često nemaju dovoljno resursa, te stoga imaju mali uticaj na sektorske politike i primjenu zakona.

U ovoj oblasti, ključni prioriteti za region Zapadnog Balkana jesu zaustavljanje gubitka biodiverziteta, integrisanje ciljeva Strategije EU o biodiverzitetu za 30% zaštićenih područja i 10% strogo zaštićenih područja, rad na očuvanju biodiverziteta i servisa ekosistema, kao i i obnova ekosistema, transponovanje i sprovođenje Direktiva opticama i staništima, inkorporiranje svih ovih elemenata u Strateški plan Zapadnog Balkana za biodiverzitet do 2030. godine, usaglašavanje sa zajedničkim regionalnim stavom za 15. konferenciju potpisnica (CoP 15) Konvencije Ujedinjenih nacija o biološkom diverzitetu (CBD) i rad na ostvarivanju ciljeva definisanih na globalnom nivou i nivou Evropske unije za period nakon 2020. godine.

Bogatstvo biodiverziteta Zapadnog Balkana i prirodnih ekosistema veoma su vrijedni za lokalne zajednice. Istovremeno, region se suočava sa izazovima vezanim za pritisak i uticaj na prirodu usljed razvoja urbanih sredina, izgradnje novih puteva, brana, nelegalnog lova i neodrživih praksi u šumarstvu. Trend brzog razvoja (naročito saobraćajnih koridora) stvara sve veći pritisak na prirodu i dovodi do rizika od fragmentacije staništa.

Zaštita i koordinisano održivo upravljanje prekograničnim skupinama zaštićenih područja i zelenim koridorima od ključnog su značaja za dugoročnu održivost ekološke povezanosti u regionu. To podrazumijeva bolju regionalnu saradnju u oblastima ekološke povezanosti i koordinisanog upravljanja prekograničnim prirodnim područjima/skupinama zaštićenih područja.

Veoma veliki broj pejzaža ima potencijal da pruži servise ekosistema u regionu Zapadnog Balkana, naročito ako govorimo o šumama u planinskim krajevima, prirodnim ekosistemima oko velikih jezera i raširenim prirodnim rječnim sistemima. Razvijanje Zelene infrastrukture i povezanosti između ekosistema i staništa treba razmatrati kao prioriteni cilj. Postoje značajne mogućnosti da se zeleni koridori povežu sa širim regionom, što bi dalje osnažilo ekološku povezanost i značajno doprinijelo Transevropskoj mreži prirode.

Opisane aktivnosti zahtijevaju pojačanu saradnju na regionalnom nivou, bolje naučne informacije i znanje, odgovarajuće sprovođenje zakona o zaštiti prirode, jačanje institucionalnih kapaciteta na svim nivoima uprave zaduženim za očuvanje prirode, jačanje svijesti o socijalnim i ekonomskim dobitima od funkcionalno povezanih ekosistema, uključivanje zainteresovanih strana i javnosti uopšte u planiranje i upravljanje ekološkim mrežama i obezbjeđivanje finansijskih sredstava.

Sektorske politike i strategije treba ažurirati kako bi integrisale politiku EU o Zelenoj infrastrukturi i ciljeve i prakse vezane za zaštitu elemenata Zelene infrastrukture.

Sprovođenje postojećeg zakonskog okvira o očuvanju prirode treba unaprijediti jačanjem kontrole nelegalnih praksi na terenu, što direktno utiče na kvalitet povezanosti prirodnih staništa i populacija ugroženih vrsta (krivolov, nelegalna sječa šuma), kao i većim poštovanjem ekoloških standarda i postupaka izdavanja dozvola koje se tiču uticaja infrastrukturnih projekata na biodiverzitet i ekosisteme (hidroelektrane, putna infrastruktura, eksploatacija sirovina). Detaljno mapiranje staništa, prikupljanje i analiza

podataka sa istraživanja na terenu i praćenje populacije glavnih vrsta treba sprovesti u okviru primjene zakonodavstva o zaštiti prirode i uspostavljanja mreže Natura 2000.

Budući da su ekonomije Zapadnog Balkana relativno male i da ključna područja biodiverziteta često imaju prekogranični značaj, neophodan je pristup koji počiva na koordinaciji prekograničnih područja i regiona. Regionalna saradnja između nadležnih organa u postupku proglašenja i upravljanja zaštićenim područjima ključni je faktor za ostvarivanje bolje sinergije i kvalitetno upravljanje mrežama zaštićenih područja i ekološkim mrežama. Kako bi realizacija na terenu bila uspješna, treba uspostaviti regionalni mehanizam za koordinaciju zajedničkih aktivnosti sa ciljem razvijanja Povezanosti zelene infrastrukture i ekosistema.

Drugi dio: Dalji koraci

Stub Zelene agende za Zapadni Balkan koji je vezan za biodiverzitet sprovodiće se u tri glavne faze:

Prva faza (2021-2022) predviđa izradu analiza i procjena polaznog stanja kao podršku aktivnostima 51 i 54 i stvaranje prilika za bolje transponovanje pravne tekovine EU o prirodi i saradnju između Zapadnog Balkana i EU na sprovođenju Zelene agende za Zapadni Balkan i globalnog okvira za biodiverzitet nakon 2020. u odnosu na aktivnosti 55 i 56.

Glavni rezultati uključuju:

- Izvještaj o biodiverzitetu na Zapadnom Balkanu definisaće polazno stanje u odnosu na koje će se mjeriti napredak u realizaciji Strateškog plana o biodiverzitetu Zapadnog Balkana do 2030. godine i obezbijediti informacije neophodne za izradu regionalnih planova i procjena ekonomija Zapadnog Balkana, kao što su izvještaji EU o napretku, izvještaji Savjetodavnog odbora za biomonitoring (BSAB), Međuvladine naučno-političke platforme o biodiverzitetu i servisima ekosistema (IPBES), Konvencije o biološkom biodiverzitetu (CBD), itd;

- Izvještaj o ocjeni mogućnosti oporavka za Zapadni Balkan utvrdiće u kojoj mjeri je došlo do degradacije šumovitog pejzaža i lokacija i staništa koji su ključni za oporavak ekosistema u regionu, a koji će poslužiti kao osnova za regionalni Plan oporavka šumovitih pejzaža (FLR);
- Izvještaj o vezama između klimatskih promjena i biodiverziteta i preporuke o tome kako se ove informacije mogu inkorporirati u politike, strategije i planove o politikama klimatskih promjena, uključujući komponentu Zelene agende za Zapadni Balkan o dekarbonizaciji, Nacionalno utvrđeni doprinosi (NDC) i Nacionalni plan adaptacije (NAP). U izvještaju će se nalaziti i ključni indikatori vrsta za praćenje uticaja klimatskih promjena na vrste i staništa;
- Okvir za praćenje i evaluaciju biodiverziteta koristiće se kao osnova za razvoj Centra za informacije o biodiverzitetu Zapadnog Balkana. Indikatori će biti usklađeni sa indikatorima Evropske agencije za zaštitu životne sredine (EEA), a ciljevi definisani Strategijom EU o biodiverzitetu do 2030. i Globalnim okvirom za biodiverzitet nakon 2020. Konvencije o biološkom diverzitetu.

Druga faza (2022-2024) ove komponente baviće se izradom regionalnih strateških dokumenata i planova, kao i mehanizama za praćenje i izvještavanje, uključujući (i) Strateški plan o biodiverzitetu Zapadnog Balkana do 2030; (ii) Plan obnove šumovitih pejzaža Zapadnog Balkana; (iii) lokalne planove zaštite i obnove prirode uključujući i planove za morska područja; (iv) izradu mape puta za uspostavljanje Centra za informisanje o biodiverzitetu Zapadnog Balkana.

Faza 2 će promovisati usklađivanje politika ekonomija i regiona sa Strategijom EU o biodiverzitetu, Zelenim dogovorom EU i Globalnim okvirom za biodiverzitet Konvencije o biološkom diverzitetu nakon 2020. godine. Radna grupa za biodiverzitet (BDTF) Jugoistočne Evrope (JIE) pružiće podršku u regionalnoj koordinaciji obaveza ekonomija i predložiti regionalne i prekogranične inicijative između ekonomija Zapadnog Balkana i država članica EU.

Cilj aktivnosti u okviru ove faze je integrisanje politika EU o prirodi i Globalnog okvira za biodiverzitet nakon 2020. godine Konvencije o biološkom diverzitetu u regionalne strategije i zakonodavstvo ekonomija Zapadnog Balkana. Strateška dokumenta čije su aktivnosti usklađene sa sprovođenjem pravne tekovine EU o biodiverzitetu u svrhe zaštite prirode (Direktiva o pticama (2009/147/EK) i Direktiva o staništima (92/43/EEZ), Strategija EU o biodiverzitetu za period do 2030, Strategija EU o šumama do 2030, uključujući horizonatalno zakonodavstvo – naročito Direktivu INSPIRE (2007/2/EK) i podstiču doprinos drugim ključnim tematskim inicijativama kao što su Bonski izazov i ECCA30. Među ostalim referentnim dokumentima su obavezujući ciljevi EU za obnovu ekosistema, Smjernice o pošumljavanju koje ne ugrožava biodiverzitet i pošumljavanje u EU i Bonski izazov.

Faza 2 završava se 2024. godine srednjeročnim izvještajem o napretku na nivou ekonomija i regiona Zapadnog Balkana u cjelini i stepenu ambicioznosti obaveza vladinih i nevladinih subjekata u regionu u pogledu očuvanja prirode. Izvještaj će se eventualno predstaviti na 16. Konferenciji potpisnica Konvencije o biodiverzitetu (CBD COP-16).

Druga faza

Glavni rezultati uključuju:

- Strateški plan Zapadnog Balkana o biodiverzitetu čiji su ciljevi i indikatori usaglašeni sa Strategijom Evropske unije o biodiverzitetu do 2030, Zelenim dogovorom Evropske unije i Globalnim okvirom za biodiverzitet nakon 2020. godine Konvencije o biološkom diverzitetu uključujući indikatore koji se koriste za izvještavanje po ovoj Konvenciji;
- Plan obnove pejzaža Zapadnog Balkana, koji uključuje finansijski plan, za promovisanje zajedničkih strategija za mobilizaciju resursa za Plan oporavka šumovitih pejzaža i identifikovanje mogućnosti za osnaženo i održivo upravljanje

šumama i njihovu obnovu. Plan obnove pejzaža Zapadnog Balkana pomoći će da se identifikuju ključne oblasti za obnovu i vrste neophodnih intervencija i osigura interno i međunarodno finansiranje za obnovu ekosistema;

- Centar za informisanje o biodiverzitetu Zapadnog Balkana koji će nadopuniti relevantne informacione sisteme o biodiverzitetu (npr. Informacioni sistem o biodiverzitetu za Evropu (BISE), i pružati detaljne smjernice za prikupljanje standardizovanih podataka za svako od pet taksonomskih grupa vrsta (ptice, sisari, vodozemci, gmizavci i vaskularne biljke – Direktiva EU o staništima, Aneks 2 i Aneks 4), u skladu sa standardima za podatke o biodiverzitetu – Darwin Core i šema ABCD i regionalne smjernice Zapadnog Balkana.

U Fazi 3 (2024-2030) akcenat će biti na podršci mobilisanju finansijskih i ljudskih resursa za potrebe uspješne realizacije obaveza iz Zelene agende za Zapadni Balkan i redovno praćenje i izvještavanje o obavezama na nivou ekonomija i regiona u cjelini. Pratiće se indikatori Globalnog okvira za biodiverzitet nakon 2020. i indikatori Zelene agende, a izvještaji redovno podnositi Regionalnoj radnoj grupi za životnu sredinu (RWG Env). Godišnje procjene realizacije akcionog plana, uključujući aktivnosti predložene u strateškim dokumentima koji će se izraditi tokom Faze 2, pripremiće Radna grupa za biodiverzitet JIE i prezentovati ih Regionalnoj grupi za životnu sredinu.

Glavni rezultati uključuju:

- Godišnje izvještaje prema Regionalnoj radnoj grupi za životnu sredinu;
- Srednjeročne izvještaje o napretku u sprovođenju stuba o biodiverzitetu iz Zelene agende za Zapadni Balkan do 2025. godine;
- Završni izvještaj o sprovođenju stuba o biodiverzitetu iz Zelene agende za Zapadni Balkan do 2030. godine.

TREĆI DIO – UPRAVLJANJE, PRAĆENJE REALIZACIJE, IZVJEŠTAVANJE I DRUGI MEHANIZMI PODRŠKE SPROVOĐENJU SOFIJSKE DEKLARACIJE

UPRAVLJANJE

Za lakše sprovođenje Sofijske deklaracije o Zelenoj agendi za Zapadni Balkan neophodna je usklađenost aktivnosti kojima se obezbjeđuje regionalno vlasništvo i saradnja, multilateralni pristup, međusektorska saradnja kroz uključivanje svih relevantnih organa Zapadnog Balkana, kao i jačanje saradnje na različitim nivoima. Stoga Savjet za regionalnu saradnju nastoji da uspostavlja i održava različite platforme koje će obezbjeđivati sve navedene elemente. Kako bi se čitav proces dobro usmjeravao, kreatori politika i predstavnici organa Zapadnog Balkana zaduženih za različite strateške oblasti obuhvaćene Zelenom agendom biće uključeni u proces od samog početka. Regionalna radna grupa za životnu sredinu (RWG Env), osnovana 2015. kao međuvladina platforma za stalni dijalog o politikama životne sredine i borbi protiv klimatskih promjena, zajedno sa drugim regionalnim koordinatorima zaduženim za različite komponente ovog Akcionog plana, predstavljaće okosnicu procesa. Uz podršku Radne grupe za biodiverzitet Jugoistočne Evrope, koja je osnovana 2017. kao savjetodavno tijelo u oblasti biodiverziteta i funkcionise u proširenom sastavu koji predviđa učešće predstavnika ostalih nadležnih ministarstava, Regionalna radna grupa predstavljaće mehanizam kojim se obezbjeđuje regionalno vlasništvo kao i aktivno učešće i rukovodeća uloga vlasti Zapadnog Balkana tokom postupka ispunjavanja obaveza iz Sofijske deklaracije. Uspostavljanje snažne međusektorske saradnje biće od ključnog značaja za uspješnost upravljačkog mehanizma s obzirom na složenost i multidisciplinarnost Zelene agende i snažnu potrebu da se odgovori na probleme vezane za životnu sredinu i klimu kroz holistički pristup.

Kako bi se olakšalo upravljanje i omogućilo na informacijama zasnovano odlučivanje, Savjet za regionalnu saradnju će obezbjeđivati i održavati platformu za dijalog sa službama Evropske komisije, relevantnim regionalnim organizacijama koje imaju aktivnosti ili mandate u odgovarajućim oblastima javne politike u regionu Zapadnog Balkana (kao što su Sekretarijat Energetske zajednice (EnCS), Stalni sekretarijat Transportne zajednice (TCPS), Stalna radna grupa o regionalnom ruralnom razvoju (SWG RRD), Međunarodna unija za očuvanje prirode (IUCN), itd), međunarodne finansijske institucije, razni socio-ekonomski partneri, nevladine organizacije, akademska i naučna zajednica. Razgovori će se voditi na redovnim i vanrednim sjednicama Regionalne radne grupe za životnu sredinu (RWG Env) na operativnom nivou, kao što je i predviđeno njenim projektnim zadatkom. Ovaj dijalog treba da omogući razmjenu informacija i podršku organima Zapadnog Balkana na osnovu zahtjeva vezanih za usklađivanje, najnovijih dešavanja u oblastima javnih politika i ostalih relevantnih procesa, a da pri tom ne ugrožava niti se miješa u redovne aktivnosti i mandat drugih regionalnih organizacija.

Pored stalnog dijaloga na operativnom nivou, u okviru Regionalne radne grupe za životnu sredinu organizovaće se godišnji ministarski sastanci na kojima će se sagledavati napredak ostvaren prethodne godine uz pomoć mehanizama za praćenje i izvještavanje koje su uspostavili Savjet za regionalnu saradnju i regionalni partneri, zvanično prihvatati godišnji izvještaji o napretku u sprovođenju Zelene agende za Zapadni Balkan, te na osnovu navedenih elemenata i identifikovanih prioriteta, pružati smjernice za sprovođenje za narednu godinu u vidu zajedničkih izjava. Kao i u slučaju Regionalne radne grupe za životnu sredinu, ministarski sastanci mogu se održavati u proširenom sastavu kako bi bili uključeni ministri zaduženi za sve relevantne strateške oblasti obuhvaćene Zelenom agendom.

Ovaj model upravljanja dopunjavaće dvije dodatne platforme preko kojih će se kreatorima politika Zapadnog Balkana davati dodatni inputi sa različitim gledištima i povratnim informacijama na osnovu iskustava i to iz različitih perspektiva, u zavisnosti od uloga i faze sprovođenja. Pomenute dvije platforme su Forum nevladinih organizacija za sprovođenje Zelene agende za Zapadni Balkan (dalje u tekstu: NVO Forum), koji će omogućiti razmjenu iskustava i znanja i pomoći u procesu odlučivanja u slučaju suprotstavljenih gledišta. Druga platforma biće inicijativa Dani zelene agende (GAD) i služiće kao mehanizam za vertikalnu koordinaciju i dobijanje povratnih informacija na osnovu iskustva u sprovođenju i izazovima. Biće organizovana za lokalne samouprave (LSG) kao vid saradnje i završavaće se godišnjim događajem kako bi se omogućila razmjena znanja i promovisale aktivnosti javnog sektora na lokalnom nivou koje doprinose ispunjavanju obaveza iz Sofijske deklaracije i unaprijedila dobrobit građana u regionu Zapadnog Balkana.

Finansiranje je ključno za uspješno sprovođenje Zelene agende za Zapadni Balkan. Postoji neodložna potreba da se sprovede značajna zelena tranzicija kroz korjenitu reformu svih ekonomskih sektora, što podrazumijeva izuzetno skupe procese. Budući da se ekološki standardi uvode preko Evropskog zelenog dogovora i Zelene agende za Zapadni Balkan, a imajući na umu postojeću situaciju u regionu Zapadnog Balkana u pogledu usklađivanja sa politikama EU i sprovođenja zakona, ova tranzicija nosi sobom velike zahtjeve i finansijska opterećenja. Ona podrazumijeva i mnoge socio-ekonomske i druge izazove, uključujući i zahtjeve za pravičnom tranzicijom i socijalno izbalansiranim razvojem. Imajući to na umu, nadležnim organima Zapadnog Balkana biće potrebna snažna podrška međunarodne i donatorske zajednice kako bi se obezbijedila ne samo tehnička već i finansijska podrška. Kako bi koordinisao ovim procesom, omogućio identifikaciju nedostataka i prioriteta i osigurao stalni dijalog o finansijskim potrebama

i mogućnostima, Savjet za regionalnu saradnju tijesno će saradivati sa potencijalnim donatorima i organizacijama zainteresovanim za podršku sprovođenju Sofijske deklaracije i organizovati godišnji Koordinacioni sastanak donatora. Koordinacija finansijske podrške i povezanih aktivnosti pomoći će da se ne samo osigura uspješnost ove izazovne tranzicije, već i ubrza čitav proces i, u konačnom, omogući ekonomijama Zapadnog Balkana da drže korak sa državama članicama Evropske unije koje već napreduju ka klimatskoj neutralnosti. Proces koordinisanja donatorske pomoći imaće važnu ulogu i u nabavci neodstajućih sredstava i povećanju efikasnosti u pogledu kapaciteta ekonomija Zapadnog Balkana da apsorbuju finansijsku i tehničku podršku i bolje koordinišu raspoložive mehanizme, sredstva i stručno znanje. Kroz ovaj proces i finansijsku podršku, sprovođenje Sofijske deklaracije trebalo bi da pruži različite mogućnosti (povezane sa zelenim rastom) ekonomijama Zapadnog Balkana i donese brojne socio-ekonomske koristi.

Mehanizam upravljanja koji je prethodno obrazložen osiguraće učinkovito sprovođenje Sofijske deklaracije, a donijeće i dodatne koristi u pogledu jačanja administrativnih kapaciteta za njeno kvalitetno i pravovremeno sprovođenje kroz regionalnu saradnju i uključivanje u proces različitih zainteresovanih strana i njihovog stručnog znanja. S druge strane, dijalog sa međunarodnim finansijskim institucijama i donatorskom zajednicom pomoći će da se unaprijedi koordinacija različitih mogućnosti finansiranja, obezbijede određena nedostajuća finansijska sredstva tokom sprovođenja i poveća apsorpcioni kapacitet ekonomija Zapadnog Balkana zahvaljujući maksimalnom uvećanju sinergija i efikasnom ponavljanju uspješnih inicijativa. Kako bi se obezbijedila podrška kompletnom procesu, treba dodatno ispitati i ojačati saradnju i dijalog među poslanicima parlamenata kao i ulogu Odbora za zaštitu životne sredine.

Slika 1. Mehanizam upravljanja

PARTICIPACIJA CIVILNOG DRUŠTVA

Organizacije civilnog društva imaju značajnu ulogu da podrže čitav proces ispunjavanja obaveza iz Sofijske deklaracije, kao i da zahvaljujući svom znanju i praktičnom iskustvu pomognu u ostvarivanju ambiciozne zelene tranzicije koja očekuje region Zapadnog Balkana. Njihov doprinos sprovođenju Sofijske deklaracije omogućen je preko NVO Forum za sprovođenje Zelene agende za Zapadni Balkan. Forum omogućava dijalog između identifikovanih organizacija sa Zapadnog Balkana i nekih takođe istaknutih i aktivnih organizacija iz država članica EU. Dijalog se vodi tokom redovnih sastanaka koje organizuje Savjet za regionalnu saradnju u tijesnoj saradnji sa EK. Rezultate, zaključke i preporuke sa ovih sastanaka predsjedavajući NVO Forum će saopštavati na sastancima Regionalne radne grupe za životnu sredinu. Na taj način će svi relevantni donosioci odluka biti direktno informisani o sugestijama i preporukama NVO sektora.

NVO Forum sastoji se od raznih organizacija koje imaju stručno znanje i iskustvo iz oblasti obuhvaćenih Zelenom agendom za Zapadni Balkan. Inicijalni izbor relevantnih organizacija i osnivanje NVO Forum sprovedeni su početkom 2021. godine na osnovu iskustva i redovne saradnje koju Savjet za regionalnu saradnju ima sa organizacijama u strateškim oblastima uključenim u Zelenu agendu. Organizacije su izabrane i na osnovu interesovanja koje su pokazale neke NVO u svijetlu priprema Sofijske deklaracije i spremnosti da doprinesu njenom sprovođenju. To uključuje zvanični Zajednički predlog NVO o Zelenoj agendi za Zapadni Balkan koji je pripremljen u aprilu 2020. i dostavljen EK i Savjetu za regionalnu saradnju, kao i Zajedničku izjavu organizacija civilnog društva dostavljenu nadležnim organima Zapadnog Balkana tokom priprema samita u Sofiji (novembar 2020). Na početni spisak dodate su NVO koje se bave životnom sredinom i koje su identifikovane u okviru Partnerskog programa u oblasti zaštite životne sredine za pristupanje EU (EPPA), a dodatno je obogaćen nevladinim organizacijama koje su identifikovane tokom istraživanja koje je sproveo Savjet za regionalnu saradnju u konsultacijama sa EK, Direktoratom za susjedstvo i pregovore o proširenju (DG NEAR). Spisak identifikovanih NVO sadrži više od 50 organizacija i

predstavlja jedan živi dokument koji se može ponovo mijenjati kako bi uključio i druge NVO (odnosno omogućio pristup drugih organizacija, uključujući i one koje će tek biti osnovane u budućnosti) ukoliko pokažu interesovanje da se priključe Forumu i tako daju doprinos svojim stručnim znanjem i iskustvom i podrže ostvarivanje ciljeva Zelene agende. Posebna pažnja biće posvećena obezbjeđivanju participacije ranjivih grupa, kao što su Romi, u radu NVO Forum.

Pored uloge pružanja podrške u postupku kreiranja politika, osnovani NVO Forum ima mnoge druge ciljeve i pozitivne efekte, kao što su praćenje napretka, na osnovu kojih se mogu prepoznati i primijeniti nove sugestije i ideje, kao i određene korektivne mjere. Preko redovnih sastanaka i stalnog dijaloga među predstavnicima NVO sektora i mogućnosti da izvještavaju o zaključcima i daju predloge kreatorima politika na Zapadnom Balkanu, ovo neformalno tijelo predstavlja dodatni mehanizam podrške upravljanju tokom sprovođenja Zelene agende. Aktivnosti Foruma osmišljene su da povećaju opštu svijest među građanima Zapadnog Balkana o klimi, životnoj sredini i drugim oblastima javnih politika i procesima vezanim za Zelenu agendu, ali i ostvarenom napretku, kako bi se na taj način dodatno uvećali kapaciteti NVO sektora u regionu. Kroz zajednički rad na postizanju zajedničkih ciljeva, bez obzira na različite perspektive, saradnja između NVO sektora i organa javne uprave na Zapadnom Balkanu će se osnažiti na dobrobit obje strane, u skladu sa partnerskim principima.

Rad NVO Forum uživa podršku Savjeta za regionalnu saradnju koja koordiniše aktivnostima i organizuje redovne sastanke dva puta godišnje (po mogućnosti, prije održavanja redovnih sastanaka Regionalne grupe za životnu sredinu). Ukoliko postoji potreba i spremnost učesnika Foruma, mogu se sazvati i vanredni sastanci. Kako bi se pomoglo Savjetu za regionalnu saradnju i olakšala ukupna organizacija, Forum ima predsjedavajućeg sa mandatom od šest mjeseci. Predsjedavajući se angažuje na dobrovoljnoj osnovi i imenuje se/bira od strane učesnika Foruma na redovnim sastancima Foruma. Uloga predsjedavajućeg je da tijesno saraduje i pomaže Savjetu za regionalnu saradnju u organizaciji sastanaka, pripremi dnevnog reda, osmišljavanju

ideja i identifikovanju prioritetnih pitanja o kojima treba raspravljati, moderiranju sesija i izradi nacrtu zaključaka sa sastanka. Uloga predsjedavajućeg je i da izvještava o zaključcima sa redovnih i vanrednih sastanaka Regionalne radne grupe za životnu sredinu.

Zaključci sastanaka, kao i zaključci studija i istraživanja organizovanih u okviru NVO Forum prezentuju se relevantnim organima ekonomija Zapadnog Balkana, odgovarajućim regionalnim organizacijama, MFI i drugim partnerima, kroz učesće predsjedavajućeg NVO Forum na redovnim sastancima Regionalne radne grupe za životnu sredinu. Savjet za regionalnu saradnju i predsjedavajući zajedno koordinišu i pružaju podršku ovom procesu tako što vode računa da predsjedavajući (eventualno u društvu ostalih predstavnika Forum) bude pozvan na sastanke Regionalne radne grupe za životnu sredinu i da se u dnevnom redu predvidi odgovarajuće vrijeme za prezentovanje zaključaka i predloga. NVO Forum se takođe poziva da doprinese procesu godišnjeg izvještavanja o sprovođenju Zelene agende za Zapadni Balkan kao i ciklusu praćenja realizacije Sofijske deklaracije.

Na taj način će uspostavljeni stalni dijalog kojim koordiniše Savjet za regionalnu saradnju, ojačana saradnja između NVO i organa Zapadnog Balkana, kao i saradnja između regionalnih i evropskih NVO stvoriti mnoštvo koristi i omogućiti dodatnu izgradnju kapaciteta nevladinog sektora u regionu Zapadnog Balkana. NVO Forum igra važnu ulogu i u podizanju svijesti i informisanju svih građana Zapadnog Balkana o ciljevima Zelene agende, stanju i napretku u naporima koji se ulažu u zaštitu životne sredine.

PARTICIPACIJA LOKALNIH SAMOUPRAVA

Lokalne samouprave (LSG) takođe imaju važnu ulogu u sprovođenju Sofijske deklaracije i daju svoj doprinos ispunjavanju obaveza koje su lideri Zapadnog Balkana dogovorili tokom samita Berlinskog procesa održanog u Sofiji. Kroz prostorno planiranje, borbu protiv klimatskih promjena na lokalnom nivou, upravljanje potrošnjom energije u javnom sektoru, sisteme pametne energije, urbanu mobilnost, izradu intermodalnih čvorišta i saobraćajne infrastrukture, izradu lokalnih strategija o energiji i klimi, uvođenje na prirodi zasnovanih rješenja kroz ozelenjavanje urbanih površina, integrisanje procjena uticaja na životnu sredinu u urbani razvoj i planiranje širenja urbanih naselja, upravljanje otpadom, tretman komunalnih kanalizacionih voda, kao i kroz mnoge druge mjere, lokalne samouprave daju svoj doprinos i mogu da ubrzaju zeleni razvoj i transformaciju regiona. S druge strane, njihovo iskustvo u sprovođenju relevantnih politika na nivou ekonomija Zapadnog Balkana i ispunjavanju zakonskih obaveza može predstavljati dodatnu pomoć tokom kreiranja politika zato što se, zahvaljujući pristupu odozdo prema gore, sa lokalnog nivoa mogu dobiti jedinstvene povratne informacije. Ukoliko se razumiju potrebe i problemi lokalnih vlasti, a lokalne zajednice više uključe u inkluzivni proces odlučivanja u organima Zapadnog Balkana, to će ubrzati cijeli proces i pomoći da se definišu realniji, ali i ambiciozniji ciljevi na nivou ekonomija Zapadnog Balkana i uopšte. Prema tome, element koji je ključan za podršku sprovođenju Sofijske deklaracije jeste jačanje saradnje među lokalnim samoupravama u regionu i obezbjeđivanje povratnih informacija kroz vertikalnu koordinaciju kako bi se podržao postupak kreiranja politika.

Region Zapadnog Balkana ima oko 520 opština koje imaju ogroman potencijal da podstaknu zeleni razvoj i pomognu u podizanju svijesti među građanima Zapadnog Balkana. Međutim, opštinama često nedostaje znanje i iskustvo, pristup finansijskim sredstvima, a susreću se i sa mnogim drugim izazovima u svakodnevnom radu koji su, između ostalog, vezani za primjenu mjera zaštite životne sredine i odgovor na klimatske promjene. Opštine su često zadužene i za jedan od gorućih problema zaštite

životne sredine, kao što su upravljanje otpadom i tretman otpadnih voda. Imajući to na umu, Savjet za regionalnu saradnju namjerava da uspostavi okvir saradnje za opštine kako bi omogućio razmjenu znanja, podizanje svijesti i pomogao u aktivnostima na prikupljanju finansijskih sredstava i preslikavanju primjera najbolje prakse kojima se doprinosi ostvarivanju ciljeva iz Zelene agende za Zapadni Balkan u regionu. Inicijativa će se razvijati u tijesnoj saradnji sa relevantnim partnerima kao što su NALAS, zajednice opština i mnogi drugi.

Inicijativa će se bazirati na godišnjim ciklusima saradnje i razmjeni znanja nakog čega će se za lokalne samouprave organizovati Dani zelene agende. Skupovi Dani zelene agende (GAD) organizovaće se u vidu godišnje konferencije koja će se po mogućnosti održavati prije redovnih godišnjih ministarskih sastanaka u okviru Regionalne radne grupe za životnu sredinu. Svrha skupova biće prezentovanje uspješno sprovedenih projekata povezanih sa Zelenom agendom, postignućima koji doprinose zaštiti životne sredine, ublažavanjem efekata klimatskih promjena i unapređenjem dobrobiti građana Zapadnog Balkana. Dani zelene agende poslužiće i kao platforma za razmjenu znanja, saradnju i umrežavanje predstavnika lokalnih samouprava. Kako bi se intenzivirale komunikacije i podstaklo preslikavanje pozitivnih primjera, jedan od ishoda Dana zelene agende biće bilten štampan i distribuiran elektronskim putem u svim opštinama u regionu Zapadnog Balkana. Kako bi se dodatno motivisali predstavnici različitih opština da predstave svoja postignuća i pomognu drugima kroz razmjenu iskustava, Dani zelene agende uključivaće i nagradu Prvak Zelene agende (za potrebe daljeg ozelenjavanja grada ili promotivnih aktivnosti i kampanja). Uspješne opštine koje ostvare i dokumentuju značajan napredak u primjeni Zelene agende biće pozvani na sastanak Regionalne radne grupe za životnu sredinu kako bi predstavili nagrađeni projekat. Čitav ovaj proces podržavaće Savjet za regionalnu saradnju u tijesnoj saradnji sa odgovarajućim partnerima. Ova inicijativa ima za cilj i jačanje saradnje sa postojećim

inicijativama EU i drugim inicijativama kao što su Sporazum gradonačelnika EU²³, Evropska nedjelja mobilnosti²⁴, Urbana alijansa²⁵, Evropski zeleni glavni grad²⁶, i druge slične inicijative.

PLATFORMA ZA KOORDINACIJU DONATORA I FINANSIRANJE ZELENE AGENDE

Kako bi se dostupna podrška bolje usmjeravala i oskudni resursi koristili što efikasnije, Savjet za regionalnu saradnju će organizovati donatorske koordinacione sastanke na temu Zelene agende za Zapadni Balkan. Sastanci će se organizovati kao redovni godišnji susreti na kojima će se identifikovati potrebe i prioriteta regiona i razmatrati mogućnosti za usklađeno djelovanje i pružanje podrške, kada je to moguće. Godišnji sastanci trebalo bi da podstaknu koordinaciju, omogućće razmjenu mišljenja među donatorima o postojećem stepenu sprovođenja Sofijske deklaracije i olakšaju diskusiju o različitim pitanjima i narednim strateškim koracima. Platforma bi takođe trebalo da osnaži veze između donatora i nadležnih organa Zapadnog Balkana i maksimalno poveća uticaj donatorskih programa na razvoj kroz njihovo bolje usaglašavanje sa programima ekonomija Zapadnog Balkana. Na ovim sastancima učesnici će moći i da predstavljaju svoje programe, dodatno pojasne svoje potrebe za investicijama i promovišu nove projektne ideje za dobijanje donatorske podrške.

Na sastancima će se govoriti o kapacitetima relevantnih organa u ekonomijama Zapadnog Balkana da apsorbuju donatorsku pomoć i razmatrati mogućnosti da se ti kapaciteti unaprijede kroz njihov razvoj i prekograničnu koordinaciju. Sastanci će poslužiti i kao platforma za diskusiju o unapređenju učinkovitosti i efikasnosti pružene podrške kroz regionalnu saradnju i identifikovati mogućnosti da se uspješno realizovane inicijative preslikaju širom regiona Zapadnog Balkana. Donatorski koordinacioni

²³ <https://www.covenantofmayors.eu/>

²⁴ <https://mobilityweek.eu/home/>

²⁵ <https://www.iucn.org/regions/europe/our-work/nature-based-solutions/iucn-urban-alliance>

²⁶ <https://ec.europa.eu/environment/europeangreencapital/winning-cities/>

sastanci predstavljaju i okvir za razgovor o zelenom i održivom finansiranju, dok će se prioritet davati projektima koji imaju najveći pozitivan uticaj na životnu sredinu i klimu. Savjet za regionalnu saradnju će osigurati učešće predstavnika donatorske zajednice na redovnim sastancima Regionalne radne grupe za životnu sredinu kao glavnog tijela za koordinaciju sprovođenja Sofijske deklaracije.

Eksterni instrumenti u okviru narednog Višegodišnjeg finansijskog okvira EU (2021-2027), IPARD sa svojih 11 mjera i Instrument prepristupne pomoći (IPA) III biće ključni finansijski instrumenti za pokretanje aktivnosti i iniciranje sveobuhvatne zelene tranzicije u regionu Zapadnog Balkana. Mogu se koristiti za poljoprivredni i prehrambeni sektor, kao i za energetska efikasnost, obnovljive energije i inicijative u pravcu ekonomije koja je efikasna u korišćenju resursa, održiva i ima male emisije ugljenika. Međutim, kako to neće biti dovoljno, ključni značaj imaće dodatna sredstva iz ekonomija Zapadnog Balkana, podrška država članica EU, mobilisanje privatnih investicija, kao i značajno finansiranje od strane MFI. Planirana zelena tranzicija u regionu Zapadnog Balkana nametaće potrebu da se udruže svi postojeći instrumenti finansijske pomoći, ali i da se razviju neki novi, kao što su zelene obveznice. Korišćenje postojećih izvora finansijske podrške podstaci će i korišćenje sopstvenih izvora u ekonomijama Zapadnog Balkana, kao i privatne i druge investitore. Potencijal Investicionog okvira za Zapadni Balkan (WBIF) sa njegova dva mehanizma, Fondom za zeleni rast (GGF) i Regionalnom programom za energetska efikasnost (REEP), koji već pružaju podršku mnogim aktivnostima vezanim za Zelenu agendu za Zapadni Balkan u regionu, trebalo bi maksimalno iskoristiti u budućnosti.

PARTICIPACIJA POSLOVNE ZAJEDNICE, MLADIH, I RANJIVIH GRUPE, UKLJUČUJUĆI ROME

Poslovna zajednica Zapadnog Balkana može dodatno da olakša i ubrza ispunjavanje obaveza iz Sofijske deklaracije. O eventualnom učešću poslovne zajednice bilo je riječi u razgovorima sa različitim interesnim grupama tokom početne faze sprovođenja Sofijske deklaracije. Zajednički zaključak je da poslovna zajednica treba bolje da se informiše, podrži i motiviše i da se kroz osnaženu koordinaciju učini sastavnim dijelom procesa sprovođenja. S druge strane, na kompletnu poslovnu zajednicu Zapadnog Balkana uticaće predviđena sveobuhvatna ekološka transformacija u skladu sa Evropskim zelenim dogovorom i planiranim instrumentima za podršku dekarbonizaciji preko granica EU. Prema tome, očekivani procesi i transformacija industrijskog sektora zahtijevaće brzu modernizaciju i transformaciju, u skladu sa dinamikom koju će definisati ambicije Zelenog dogovora. U suprotnom, očekivana ekološka transformacija i njeni ciljevi mogli bi predstavljati i određenu prijetnju po one koji budu nepotrebno odugovlačili i odlagali prihvatanje nove paradigme, rizikujući tako da izgube svoj dio tržišta, moći i prihoda.

Poslovna zajednica na Zapadnom Balkanu se ohrabruje da kreira odgovarajući okvir za optimizaciju rada, da se opredijeli za održivo finansiranje, usvoji principe cirkularne ekonomije, postavi smanjenje upotrebe i ponovnu upotrebu materijala kao prioritet, proizvodi održive proizvode i proizvode koji se mogu reciklirati, smanji ambalažu i poveća upotrebu materijala za ambalažu koji se mogu ponovo koristiti i reciklirati. Zahvaljujući ovom novom modelu poslovanja, potrošači na Zapadnom Balkanu moći će da donose na informacijama zasnovane odluke, a novi proizvodi i proizvođačka praksa dovešće do pozitivnih promjena u ponašanju potrošača. Poslovna zajednica na Zapadnom Balkanu se podstiče da razmotri novi model poslovanja koji uključuje zeleno preduzetništvo, održive investicije, cirkularni dizajn i obaveze iz inicijative Evropski klimatski pakt (ECP), te da istovremeno prihvati politiku održivih proizvoda, proširenu odgovornost proizvođača i obavezu da spriječe da se proizvodni štetni po

životnu sredinu plasiraju na tržište Zapadnog Balkana. Istovremeno, organizacije za upravljanje otpadom, naročito one koje angažuju ranjive grupe, kao što su Romi, treba da dobiju podršku za rast i razvoj i primjenu inovativnih poslovnih modela. U prvoj fazi implementacije, akcenat treba da bude naročito na sektorima sa intenzivnim korišćenjem resursa, kao što su sektori građevinarstva, tekstila, plastike i elektronike. Tokom podrške transformaciji poslovnog sektora na Zapadnom Balkanu, Komorski investicioni forum Zapadnog Balkana (CIF) imaće značajntu ulogu da zajedno sa Savjetom za regionalnu saradnju obezbijedi učešće predstavnika poslovne zajednice u inkluzivnom procesu upravljanja.

Još jedan značajan učesnik u sprovođenju Zelene agende za Zapadni Balkan jesu mladi, kao važan činilac promjena. Upravo su mlade ti na koje će najviše uticati ono što se danas dešava, naročito u pogledu klimatske krize, krize prirode, upravljanja otpadom isl. Mlade generacije stoga imaju interes, prava, ali i obavezu da učestvuju u ovom procesu kroz doprinos u vidu inovativnih ideja, kritičkog razmišljanja i savremenog pristupa kako bi se sprovođenje Zelene agende ubrzalo. U tom smislu, Regionalna kancelarija za saradnju mladih (RYCO) i Laboratorija za mlade u okviru Savjeta za regionalnu saradnju biće glavni partneri za saradnju u ovoj oblasti, a Savjet za regionalnu saradnju će predstavnicima mladih pružiti priliku da prenesu zvoju zabrinutost, gledišta i predloge za unapređenje stanja, čime će se osigurati njihovo stalno i predano učešće u upravljanju procesom sprovođenja Sofijske deklaracije.

Cirkularna ekonomija i zeleno preduzetništvo neiskorišćeni su potencijal za osnaživanje žena, naročito u kontekstu pandemije COVID-19, koja ih je pogodila u značajnoj mjeri. Socijalna i ekološka preduzeća koja koncepte rodne ravnopravnosti i osnaživanja žena inkorporiraju u zeleni oporavak ključni su elementi na putu održivog razvoja društava Zapadnog Balkana. Inkluzivna zelena ekonomija obezbjeđuje trajnu usredsrijeđenost na socijalnu i ekološku održivost koja može da osnaži žene i djevojke kao preduzetnice i proizvođače. Mikrobiznisi i mala i srednja preduzeća (SME) kojima rukovode žene trebalo bi stoga da budu na čelu procesa ekonomskog oporavka čiji je prioritet zelena i pravična tranzicija.

I na kraju, ali veoma važno, iako su Romi veliki potencijal za ekonomije Zelenog Balkana, mogućnost da aktivno doprinesu uglavnom ostaje neiskorišćena usljed njihove marginalizacije. Oko 61% radne snage u romskoj populaciji ovog regiona angažovano je u neformalnom sektoru, gdje su uglavnom nevidljivi, ali prilično važan dio sistema upravljanja otpadom. Transformisanje ove vrste angažovanja u prijavljeni zeleni inovativni rad moglo bi značajno da doprinese postizanju ciljeva Zelene agende za Zapadni Balkan, ali i ciljevima Poznanjske deklaracije. Projekat Savjeta za regionalnu saradnju Integracija Roma mogao bi biti partner u nastojanjima da se pitanja romske zajednice inkorporiraju u sprovođenje Sofijske deklaracije.

SISTEM ZA PRAĆENJE SPROVOĐENJA

Stalno praćenje ključnih parametara Sofijske deklaracije jedan je glavnih preduslova za njeno nesmetano sprovođenje. Praćenje realizacije odvijće se u redovnim ciklusima na osnovu prethodno utvrđenih indikatora (pogledati niže), a koji omogućavaju praćenje napretka, stepena postignuća ili utvrđivanje zastoja i kašnjenja. Ovi indikatori će stoga pomoći da se utvrde i analiziraju razlozi u slučaju usporavanja ili stagnacije u procesu sprovođenja. Sistem praćenja omogućiće i planiranje korektivnih mjera za prevazilaženje problema i obezbjeđivanje kontinuiteta u realizaciji aktivnosti.

Kvalitativni i kvantitativni indikatori u okviru sistema za praćenje realizacije utvrđuju se u zavisnosti od njihove relevantnosti za sprovođenje Sofijske deklaracije kao i dostupnosti podataka tokom godišnjih ciklusa praćenja realizacije.

Kako bi se napredak u sprovođenju Sofijske deklaracije vizuelno predstavio, Savjet za regionalnu saradnju razvće Opservatoriju za Zelenu agendu za Zapadni Balkan – web platformu jednostavnu za korišćenje, u kojoj su svi indikatori podijeljeni prema oblastima javne politike, prema pojedinačnim ekonomijama Zapadnog Balkana ili za region u cjelini, i koja će uključivati vremenske okvire, web alatke za različite parametre,

ali i baze podataka koje će se popunjavati preko godišnjih ciklusa prikupljanja podataka. i pristupačnoj platformi koja će im pomoći da bolje razumiju i prate stanje u pogledu Zahvaljujući ovoj platformi različite grupe korisnika, između ostalih kreatori politika, naučnici, regionalne organizacije, donatori, građani i mnogi drugi, imaće pristup brzom sprovođenju deklaracije.

INDIKATORI

	Broj.	Indikator	Izvor podataka
Borba protiv klimatsk. promjena	1.	Ukupne emisije GHG (u tonama ekvivalenata CO ₂)	Inventari GHG / Agencije za zaštitu životne sredine/Zavodi za statistiku
	2.	Intenzitet emisija GHG prilikom proizvodnje energije (u tonama ekvivalenata CO ₂)	Inventari GHG / Agencije za zaštitu životne sredine/Zavodi za statistiku
	3.	Broj sektorskih politika koje uključuju adaptaciju klimatskim promjenama	Izveštaj EK o napretku/Saopštenje o politici proširenja EU
	4.	Nivo finansiranja potreba u oblastima ublažavanja i adaptacije na klimatske promjene (klimatsko finansiranje)	Izveštaj EK o napretku/Saopštenje o politici proširenja EU
Energetika	1.	Stepen sprovođenja u pogledu električne energije	Izveštaj EnC o sprovođenju
	2.	Stepen sprovođenja u pogledu obnovljive energije	Izveštaj EnC o sprovođenju
	3.	Stepen sprovođenja u pogledu energije gasa	Izveštaj EnC o sprovođenju
Saobraćaj	1.	Transponovane relevantne direktive/regulative/standardi/specifikacije	Izveštaj o napretku u sprovođenju Akcionog plana za TCT / Izveštaji tehničkog odbora
	2.	Strategije Zapadnog Balkana ažurirane održivim i pametnim elementima	Izveštaji o napretku u održivoj i pametnoj mobilnosti / Ad hoc sastanci grupa
	3.	Infrastruktura razvijena u skladu sa TEN-T (vezano za zelene elemente)	Godišnji planovi za mrežu TEN-T
Cirkularna ekonomija	1.	Domaća potrošnja materijala po glavi stanovnika	http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=t2020_r1110&lang=en Zavodi za statistiku
	2.	Domaća potrošnja materijala	http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=t2020_r1110&lang=en Zavodi za statistiku
	3.	Produktivnost resursa	https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/env_ac_rp/default/table?lang=en Zavodi za statistiku
	4.	Generisanje otpada - Ukupno	https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/env_wasgen/default/table?lang=en Agencije za zaštitu životne sredine

	Broj.	Indikator	Izvor podataka
Eliminisanje zagađenja	1.	Godišnje ambijentalne koncentracije PM, SO ₂ i Nox	Godišnji izvještaji o kvalitetu vazduha za ekonomije Zapadnog Balkana Agencije za zaštitu životne sredine.
	2.	Godišnje emisije PMtotal, PM ₁₀ , SO ₂ i NOx iz velikih postrojenja za sagorijevanje	Godišnji izvještaji EnC o sprovođenju Energy Community Homepage (energy-community.org) Agencije za zaštitu životne sredine Tabele po nomenklaturi prema Konvenciji LRTAP
	3.	Godišnje emisije NH ₃ i NMVOC	Agencije za zaštitu životne sredine Tabele po nomenklaturi prema Konvenciji LRTAP.
	4.	Stanovništvo priključeno na javni sistem vodosnabdijevanja (%) i stanovništvo povezano na postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda (%)	Zavodi za statistiku ekonomija Zapadnog Balkana, Eurostat
	5.	Vještačke površine zemljišnog pokrivača po glavi stanovnika po tipu	Zavodi za statistiku ekonomija Zapadnog Balkana, Eurostat Agencije za zaštitu životne sredine (Zemljišni pokrivač prema bazi Corine)
	6.	Nitriti u podzemnim vodama	Zavodi za statistiku ekonomija Zapadnog Balkana, Eurostat Agencije za zaštitu životne sredine
Održiva poljoprivreda	1.	Udio površine pod organskim uzgojem u ukupnoj korišćenoj poljoprivrednoj površini	Agencije za zaštitu životne sredine Izvještaji o stanju životne sredine
	2.	Udio zemljišta pod upravljanjem koje zahtijeva smanjenje unosa hemikalija	
	3.	Srednja vrijednost sadržaja organskog ugljenika u poljoprivrednom zemljištu	Agencije za zaštitu životne sredine Izvještaji o stanju životne sredine
	4.	Proizvodnja obnovljive energije iz poljoprivrede	
	5.	Emisije GHG iz poljoprivrede (u tonama ekvivalenta CO ₂)	Agencije za zaštitu životne sredine Izvještaji o stanju životne sredine
	6.	Broj gazdinstava i preduzeća za prerađivanje hrane koja dobijaju (IPARD) podršku za usklađivanje sa standardima higijenskih uslova i dobiti životinja	

	Broj.	Indikator	Izvor podataka
Zaštita prirode i biodiverziteta	1.	Proglašena kopnena i morska zaštićena i očuvana područja uključujući druge učinkovite mjere očuvanja na bazi područja (OECM)	UNEP-WCMC Svjetska baza podataka o zaštićenim područjima (WDPA) https://www.protectedplanet.net/en/thematic-areas/wdpa?tab=WDPA , Svjetska baza podataka o drugim učinkovitim mjerama očuvanja na bazi područja (WDOECM) https://www.protectedplanet.net/en/thematic-areas/oecms?tab=OECMs
	2.	Potencijalna područja mreže Natura 2000 i ekološke mreže u svim ekonomijama	Evropska baza podataka o mreži Natura 2000, skupovi podataka o ekološkim mrežama https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/data/natura-2000-eunis-database
	3.	Indeks zaštićenosti vrsta	Crvene liste ekonomija Zapadnog Balkana i regiona https://www.iucnredlist.org/
	4.	Učinkovitost upravljanja zaštićenim područjima	Globalna baza podataka o učinkovitosti upravljanja zaštićenim područjima (GD-PAME) https://www.protectedplanet.net/en/thematic-areas/protected-areas-management-effectiveness-pame?tab=Results
	5.	Programi za oporavak vrsta	Akcioni planovi o vrstama na nivou regiona i ekonomija
	6.	Područja obnovljenih šumovitih pejzaža	Barometar Bonn Challenge https://infoflr.org/bonn-challenge-barometer
	7.	Fenologija odabranih biljnih i životinjskih vrsta	Indikatori i izvori za verifikaciju tek će biti dogovoreni na osnovu regionalnog strateškog plana o biodiverzitetu
	8.	Strategija biodiverziteta i akcioni planovi za ekonomije Zapadnog Balkana (BSAPs)	Sistem izvještavanja u skladu sa definicijom Sekretarijata Konvencije o biološkom diverzitetu u globalnom okviru za biodiverzitet nakon 2020. godine https://www.cbd.int/conferences/post2020

IZVJEŠTAVANJE

U tijesnoj saradnji sa regionalnim organizacijama i Evropskom komisijom, Savjet za regionalnu saradnju ustanoviće mehanizam za izvještavanje koji će se sastojati od i) godišnjeg narativnog izvještaja i ii) godišnjeg pregleda indikatora.

Narativni izvještaj radiće se zajedno sa svim partnerima zaduženim za odgovarajuće oblasti javne politike i drugim interesnim grupama uključenim u proces sprovođenja Sofijske deklaracije. Narativni dio davaće jedan opšti pregled napretka u svih sedam komponenti Sofijske deklaracije, a imaće i nekoliko dodatnih poglavlja: Pogled iz ugla NVO, Pogled iz ugla lokalne samouprave, Pregled donatora, Pogled iz ugla poslovne zajednice i Poziv mladima. Izvještaj će biti kratak i sadržajan kako bi dao koncizan pregled realizovanih aktivnosti i ostvarenih rezultata u odnosu na zadate ciljeve.

Pregled indikatora pripremiće Savjet za regionalnu saradnju zajedno sa partnerskim regionalnim organizacijama i govoriće o ključnim parametrima za praćenje napretka. Ovaj dio biće vizuelni prikaz stanja sprovođenja, ali će uključivati i narativno objašnjenje ključnih parametara kojima se argumentuje dato stanje, naročito u slučaju nedovoljnog uspjeha ili kašnjenja u ostvarivanju ciljeva, sa predlozima korektivnih mjera.

Ovi elementi činiće godišnji Izvještaj o sprovođenju Zelene agende (GARI) koji će pripremati Savjet za regionalnu saradnju prije održavanja redovnih ministarskih sastanaka Regionalne radne grupe za životnu sredinu (obično u posljednjem kvartalu svake godine) i prezentovati ministrima na usvajanje. Na osnovu godišnjeg izvještaja, ministri iz Regionalne radne grupe za životnu sredinu, zajedno sa ministrima drugih nadležnih ministarstava, usvojiće Zajedničku izjavu u kojoj će se naći dodatne smjernice i, po potrebi, zahtijevati korektivne mjere ili pojačani naponi na sprovođenju tokom naredne godine. Zajedno sa EK i drugim partnerima, Savjet za regionalnu saradnju biće zadužen da inkorporira elemente Zajedničke izjave u program rada za narednu godinu i osigura njegovo sprovođenje.

KOMUNIKACIJA, PODIZANJE SVIJESTI I PARTICIPACIJA GRAĐANA

Važna komponenta u postupku sprovođenja Sofijske deklaracije biće uključivanje građana Zapadnog Balkana i njihovo informisanje o ciljevima, potrebama i aktivnostima koje njihovi nadležni organi sprovode kako bi ostvarili sveobuhvatnu ekološku transformaciju na osnovu Zelene agende. Stalno informisanje građana o ostvarenom napretku i upoznavanje sa ciljevima Zelene agende za Zapadni Balkan trebalo bi da ih dodatno motiviše da se lično angažuju i doprinesu zajedničkoj stvari tako što će promijeniti svoje ponašanje i uskladiti ga sa zajedničkim ciljevima zaštite životne sredine i odgovora na klimatske promjene. Ulogu građana ne treba zanemariti ni kada se govori o smanjenju emisija korišćenjem alternativnih izvora energije, izolacijom na kućama, upravljanjem energijom i boljom efikasnošću, rješenjima alternativnog i kolektivnog prevoza, smanjenjem generisanja otpada, odvajanjem i recikliranjem otpada, promjenama obrazaca potrošnje i, generalno govoreći, građani mogu značajno da utiču na smanjenje ekološkog otiska u regionu Zapadnog Balkana.

Zato će tokom ove decenije posebna pažnja biti posvećena adekvatnom upoznavanju građana sa ciljevima Sofijske deklaracije, stanjem sprovođenja kao i koristima koje donosi svim građanima Zapadnog Balkana. Sa ostalim partnerima uključenim u sprovođenje, Savjet za regionalnu saradnju organizovaće razne kampanje za podizanje svijesti kako bi informisali građane Zapadnog Balkana i pozvali ih na akciju, uključujući i namjenski osmišljene mehanizme kako bi informacije došle i do onih koji su teže dostupni, kao što su Romi i druge ranjive grupe. Pored ostalih sredstava, veb-sajt Savjeta za regionalnu saradnju i Opservatorija za Zelenu agendu za Zapadni Balkan predstavljaju važne izvore informacija o sprovođenju Zelene agende. Raličiti materijali, flajeri, priručnici na lokalnim jezicima, ali i engleskom, izradiće se i podijeliti široj javnosti. Kroz postupak inkluzivnog upravljanja, svi partneri biće pozvani da kreiraju i sprovedu kampanje podizanja svijesti i izvještavaju u godišnjim ciklusima izvještavanja. Lokalne samouprave imaće posebnu ulogu u ovim naporima kroz participaciju u različitim inicijativama, kao što su Inicijativa regiona čistog vazduha, organizovanje dana bez

automobila u okviru Evropske nedjelje mobilnosti, uvođenje biciklističkih i pješačkih zona, promovisanje postignuća u upravljanju energijom, aktivnosti za primjer drugima, kao aktivnosti renoviranja javnih zgrada, i mnoge druge slične inicijative. Uloga lokalnih samouprava promovisaće se i jačati kroz inicijativu Dani zelene agende.

U svrhe stalnog promovisanja i jačanja svijesti u javnosti, kao i harmonizovanog regionalnog pristupa, dan usvajanja Sofijske deklaracije (10. novembar) može se proglasiti za godišnjicu Zelene agende za Zapadni Balkan, dok će sve regionalne

organizacije, NVO, lokalne samouprave, poslovna zajednica i zajednica mladih biće pozvani da u okviru prethodno opisanih platformi obilježe ovaj datum tako što će sprovesti odgovarajuće mjere ili organizovati promotivne aktivnosti.

Kako bi nadopunio sve ove napore, Savjet za regionalnu saradnju nastojaće i da razvije i osnaži mrežu ambasadora Evropskog klimatskog pakta na Zapadnom Balkanu kako bi motivisao različite organizacije da se obavežu na aktivnosti u oblasti klime u skladu sa ovom inicijativom.

SKRAĆENICE

AKIS	Sistem znanja i inovacija u poljoprivredi
AP	Akcioni plan
APCP	Program djelovanja za postepeno napuštanje upotrebe uglja
BATs	Najbolje raspoložive tehnike
BDTF	Radna grupa za biodiverzitet
BISE	Informacioni sistem o biodiverzitetu za Evropu
BSAB	Naučni savjetodavni odbor za biomonitoring
CAP	Zajednička poljoprivredna politika
CBAM	Mehanizam za granično prilagođavanje emisije ugljenika
CBD	Konvencija o biološkom diverzitetu
CIF	Komorski investicioni forum
CoP	Konferencija potpisnica
CRM	Zajedničko regionalno tržište
CSO	Organizacije civilnog društva ('OCD')
DcC	Odbor za dekarbonizaciju
DG NEAR	Generalni direktorat za susjedstvo i pregovore o proširenju
DG	Generalni direktorat
EC	Evropska komisija ('EK')
ECP	Evropski klimatski pakt
EEA	Evropska agencija za životnu sredinu
EGD	Evropski zeleni dogovor
EIONET	Evropska mreža za informacije i opservacije o životnoj sredini
EnC	Energetska zajednica
EnCS	Sekretarijat Energetske zajednice
EPPA	Program ekološkog partnerstva za pristupanje
ETS	Sistem trgovine emisijama
EU	Evropska unija

FLR	Plan oporavka šumovitih pejzaža
GAD	Dani zelene agende
GARI	Izveštaj o sprovođenju Zelene agende
GAWB	Zelena agenda za Zapadni Balkan
GGF	Fond za zeleni rast
GHG	Gasovi staklene bašte
IED	Direktiva o industrijskim emisijama
IFIs	Međunarodne finansijske institucije ('MFI')
IPA	Instrument prepristupne pomoći
IPARD	Instrument za prepristupnu pomoć ruralnom razvoju
IPBES	Međuvladina naučno-politička platforma o biodiverzitetu i servisima ekosistema
IPCC	Međuvladin panel o klimatskim promjenama
IUCN	Međunarodna unija za očuvanje prirode
JRC	Zajednički istraživački centar
LCDS	Strategija niskokarbonskog razvoja
LEADER	Veze između akcija za razvoj ruralne ekonomije
LRTAP	Konvencija o dalekosežnom prekograničnom zagađenju vazduha
LSG	Lokalna samouprava
LULUCF	Uredba o uključivanju emisija gasova staklene bašte i isključivanje iz korišćenja zemljišta, promjena u korišćenju zemljišta i šumarstva
MS	Država članica
NAP	Nacionalni plan adaptacije na klimatske promjene
NDC	Nacionalno utvrđeni doprinos
NEC Directive	Direktiva o smanjenju nacionalnih emisija
NECP	Nacionalni plan za energetiku i klimu
NERP	Nacionalni planovi za smanjenje emisija
NFR	Nomenklatura izvještavanja

NGO	Nevladina organizacija	SDG	Cilj održivog razvoja
NMVOG	Nemetanska isparljiva organska jedinjenja	SEE	Jugoistočna Evropa ('JIE')
NRDN	Nacionalna mreža za ruralni razvoj	sHHP	Mala hidroelektrana
PPP	Proizvodi za zaštitu biljaka	SMEs	Mala i srednja preduzeća
RAS	Regionalna strategija adaptacije na klimatske promjene	SWG RRD	Stalna radna grupa o regionalnom ruralnom razvoju
RCC	Savjet za regionalnu saradnju	TCPS	Stalni sekretarijat Transportne zajednice
REACH	Registracija, evaluacija, autorizacija i ograničenje hemikalija	TCT	Sporazum o transportnoj zajednici
REAWG	Regionalna ekspertska savjetodavna radna grupa	UN	Ujedinjene nacije
REEP	Regionalni program za energetske efikasnost	UNFCCC	Okvirna konvencija UN o klimatskim promjenama
RWG Env	Regionalna radna grupa za životnu sredinu	WB	Zapadni Balkan ('ZB')
RYCO	Regionalna kancelarija za saradnju mladih	WBIF	Investicioni okvir za Zapadni Balkan

